

K VÝVOJOVÝM TENDENCÍM STAVEBNÍ KULTURY V PROSTŘEDÍ VESNIC VE 20. STOLETÍ NA PŘÍKLADU LOKALIT VE VÝCHODNÍM POLABÍ ¹⁾

Hana VINCENCIOVÁ

I.

Sídla a jejich vývoj patří k tématům, která je možno sledovat z mnoha hledisek. Jedním z nich jsou vývojové formy obydlí a jejich podíl na stavební kultuře sídel. V případě sídel vesnických stojíme v tomto směru před úkolem průběžně aktuálním, neboť stavební kultura vesnic prochází v závislosti na změnách životního způsobu stále výrazněji zásadními proměnami. K průvodním jevům tohoto stavu, jehož podstatu je možno charakterizovat jako zánik tradičního výrobního systému vesnice, logicky patří mizení historické zástavby, která s tradičním výrobním systémem vesnice souvisela a funkčně mu odpovídala, a její nahrazování objekty, odpovídajícími jak současným nárokům na bydlení, tak i požadavkům na úroveň výrobní sféry či zabezpečování služeb. Z historické zástavby vesnic se tak stává průběžně ohrožený kulturní jev a je zřejmé, že výhledově zůstane zachován jen zlomek z rozmanitosti, jíž se historická zástavba vesnic v českých zemích vyznačuje.

Práce o zástavbě vesnic se až na výjimky hluboko do 20. století zaměřovaly především na vnějškovou stránku staveb (zejména na výzdobu) a na charakteristiku půdorysu, zatímco hlediska stavebně historická a stavebně technická většinou rozpracovávána nebyla. Omezené zůstaly i snahy

1) Příspěvek je výrazně zkrácenou a tomu uzpůsobenou verzí stejnojmenné studie, zpracované v rámci realizace projektu programu výzkumu a vývoje s názvem „Tradiční zástavba vesnic východního Polabí na přelomu 19. a 20. století v dokumentaci Josefa Hanuše (1858–1938) a její proměny v průběhu 20. století“, financovaného ze státního rozpočtu ČR.

o postihnutí vztahu tzv. lidové architektury k architektuře slohové. Trend považovat tradiční zástavbu vesnic za cosi specificky a nadčasově „lidového“ byl v badatelských výstupech dlouho patrný ještě i po roce 1945, kdy se způsob života lidových vrstev znovu dostal mezi preferovaná témata a o tradiční zástavbě vesnic vznikaly jak dílčí studie, tak i regionálně pojaté syntetické práce či kartografická zpracování vybraných jevů. Studovány byly především starší vrstvy zástavby vesnic, zatímco novější stavební projevy nebyly prakticky brány v úvahu a když, tak buď jako příklady znešvařování idylického venkovského prostředí, a nebo byl nový stavební fond od kontinuity vývoje zástavby oddělován a prezentován především jako výsledek úspěchů soudobého společenskoekonomického systému. Objektivní pohled na bydlení na tzv. socialistické vesnici se prosazoval teprve postupně spolu s tím, jak se rozšiřovalo i tématické zaměření badatelů, které začalo zahrnovat nejen způsob bydlení zemědělského obyvatelstva vesnic, ale i dělníků. Začaly se též objevovat práce, které měly o hodnotách tradiční zástavby informovat širší veřejnost a některé dávaly zároveň i návod, jak dosáhnout citlivějších řešení při úpravách tradiční zástavby soudobým požadavkům na bydlení a při rekonstrukcích, než jakým obecně docházelo. Přínosné bylo prolínání výzkumů, vedených z národopisného i ze stavebně historického hlediska, neméně důležité pro poznání vývoje sídel bylo i propojení s výsledky výzkumů archeologických. Zejména v závěru 20. století se bohaté zdroje doposud nashromážděných znalostí o této problematice staly východiskem prací, které poznatky o vývoji tradičních vesnických staveb, o jejich historickém kontextu a o příznacích, dodávajících těmto stavbám jejich specifický charakter i estetickou hodnotu, více či méně zdařile zobecnily.

V kontrastu se snahami těch, kteří průběžně usilovali poznat problematiku tradičních staveb v prostředí vesnic co nejpodrobněji, se jeví postoj širší veřejnosti ke stavebním projevům na vesnici obecně. S výjimkou chalupářské vlny, která přinesla řadu kvalitních renovací objektů historické zástavby vesnic, zůstala širší veřejnost seriózním zájmem o historickou zástavbu vesnic prakticky nedotčena. Stavby v prostředí vesnic totiž byly a jsou spjaty především s účelem, kterému slouží, a s celkovým charakterem doby včetně hospodářské situace a módních trendů, jejichž nástup, kdysi většinou poměrně výrazně opožděný vůči prostředí spjatému s hospodářskými a politickými centry, se postupně i na venkově stával stále více bezprostřednější. Lidé přirozeně sahají po tom, co je dostupné a zároveň módní, zatímco „památkářské“ cítění v nich vypěstováno není. V současnosti je bydlení na vesnici často přitažlivé hlavně představou

pozemku, na kterém je prostřednictvím domu a dalšího příslušenství možno realizovat vzorce konzumního způsobu využívání sídelního prostoru. Nastává další etapa ve vývoji zástavby vesnic, které už dávno nejsou pouze celkem, zaměřeným na zemědělskou výrobu, ale pro stále výraznější část obyvatelstva slouží především jako místo sídelní, místo k obývání, odtržené od prostředí profesní realizace obyvatel, a to i starousedlíků. To s sebou zákonitě nese změny ve fungování pomyslného organismu vesnic včetně jevu, že se ztrácí či oslabuje přirozené využívání starších vrstev zástavby a je přerušena návaznost na ni při stavebních projevech nových. Zároveň v současné situaci, kdy prostředí vesnic je chápáno jako celistvý fenomén v celé své historii, vyvstává o to naléhavěji nutnost na dosavadní poznatky o formách zástavby vesnic navázat a doplnit je o skutečnosti, které zůstávaly opomíjeny. Patří mezi ně i objektivní zhodnocení těch vývojových tendencí stavební kultury v prostředí vesnic, které se projevovaly v průběhu 20. století a které byly už v počátcích svého nástupu určitým okruhem osob, zejména z řad národopisných pracovníků, ale i kunsthistoriků a dalších odborníků, přijímány s nedůvěrou, ba s odsudkem, jakožto projevy, které tradici narušují, aniž by se mohly stát důstojnými nástupci hodnot, které s jejich příchodem zanikají. Odezvou na zmíněnou nutnost je tento příspěvek, orientovaný na situaci ve východním Polabí. Jeho cílem je na příkladu několika konkrétních lokalit postihnout vývojové tendence, kterými ve 20. století stavební kultura těchto vesnic procházela.²⁾

2) Vybrané lokality tvoří určitý ucelený soubor v prostoru, ohraničeném levým břehem Labe mezi Přeloučí a Pardubicemi. Tento soubor zahrnuje sídla: Barchov, Bezděkov, Blato, Dražkovice, Čepí, Dřenice, Dubany, Jezbořice, Lány na Důlku, Mikulovice, Opočíněk, Popkovice, Srnojedy, Staré Čívce, Staré Jesenčany, Starý Mateřov, Třebosice, Vály a Veselí. Dokumentaci starších vrstev historické zástavby uvedených lokalit vytvořil na přelomu 19. a 20. století regionální národopisný pracovník Josef Hanuš (1858–1938). Viz [Hana Vincenciová](#): Téma zástavby vesnic v národopisné práci Josefa Hanuše. In: *Východočeský sborník historický* 11, 2002, s. 247-324. Hanušova dokumentace obsahuje ovšem prakticky výhradně doklady o takových objektech, které v jednotlivých uvedených vesnicích patřily k ohroženému stavebnímu fondu a dříve či později ještě v průběhu 1. poloviny 20. století z nejrůznějších důvodů zanikly. Všiml si s ohledem na dobové trendy vesměs objektů dřevěných, zatímco zděné stavby zařadil do své dokumentace výjimečně, a to tehdy, když se jednalo o vjezdovou bránu nebo o objekt s rustikální štukovou výzdobou. Běžnou produkcí zděných staveb z poslední třetiny 19. století s případným pokračováním stavební tradice nespojoval, naopak novostavby považoval za „... směsici všeho možného nevkusu“ a byl toho názoru, že vesnice se „různý-

Za současného stavu poznání vývojových trendů v zástavbě vesnických sídel již není sporu o tom, že přes určité utilitární rysy nelze upřít jistou míru specifických příznaků, obecně typických pro tradiční tzv. lidové stavitelství, ani stavební produkci, příznačné pro vesnické prostředí na konci 19. století. Naskytá se otázka, zda to platí také o produkci z 1. třetiny 20. století, tedy z doby, vyznačující se nemenším stavebním ruchem, než jaký provázel období předchozí. Byly tehdejší stavební projevy v prostředí vesnic skutečně tak nevkusné a zavrženíhodné, jak se o nich vyjadřují určité zdroje? Jak vlastně tato stavební produkce vypadala, jaké měla formy a jak byla účelná?

mi opravami pod heslem pokroku znešvaňují“. Zástavba vesnických sídel ovšem neustrnula v podobě, jakou by si obdivovatelé „idylických chaloupek“ přáli, nýbrž logicky odrážela trendy, které přinášela dobová architektonická produkce a kultura bydlení. Stejným způsobem probíhal ostatně vývoj forem vesnické zástavby ve všech obdobích. Ve východním Polabí se idylické dřevěné „chaloupky“ přestaly téměř stavět brzy po polovině 19. století, a to jak pod tlakem administrativních nařízení, tak i v důsledku toho, že nespalný materiál se stával dostupnější a levnější než dřevo. Zatímco kolem poloviny 19. století vycházely ještě stavby zděných domů v prostředí vesnic proporčně i v detailech z forem, odrážejících konstrukční řešení, zažitá při stavění ze dřeva (pro východní Polabí byly typické především hambalkové krovy, štíty zkosené valbičkou i valbové střechy, průčelí členěná vodorovnou římsou pod štítem, úměrná velikost a kompozice oken) a ze slohové architektury přejímaly ponejvíce výzdobné prvky, postupně pronikaly i na venkov nové stavební konstrukce, obecně šířené jak odborným školstvím, tak dobovou stavební produkcí, zejména prostřednictvím objektů, budovaných v souvislosti s výrobními a komunikačními potřebami industrializující se společnosti. Různorodé stavební projevy, jejichž zdroji byly nejrůznější historické i regionální slohy a příznaky (včetně mimoevropských), se pak na přelomu 19. a 20. století snažily přínosným způsobem nahradit stylové principy, pro které se ujal označení secese. V době, kdy začaly do zástavby vesnic pronikat domy vilového typu zámožných sedláků a statkářů, stejně jako v případech, kdy urbanizace vnesla do zástavby vesnic rodinné domky a vilky té složky obyvatelstva, která již nebyla závislá na tradiční zemědělské výrobě, historizující slohy i secese zdejší stavební produkci vnějškově ujednotovaly a napomohly začlenit do prostředí vesnic i stavby, jejichž dispoziční schémata už nespočívala v intencích tradičního trojdílného domu, příznačného pro vesnické prostředí od středověku. Vedle stavitelsky náročnější produkce vznikaly ovšem běžně i v tomto období zděné domy, jejichž fasády byly prakticky nečleněné nebo měly ještě i bedněný neomítnutý štít. Zástavba vesnic totiž odrážela velmi výrazně sociální diferenciovanost venkovského obyvatelstva, k němuž již od 18. století patřili v širším měřítku nejen pouze držitelé selských a chalupnických usedlostí, případně specializovaní řemeslníci, ale i stále výraznější skupina těch, kteří obživu získávali pouze prostřednictvím námezdne práce v obci nebo dokonce mimo ni. Hospodářský

Je nesporné, že i v 1. třetině 20. století vycházela zástavba vesnic z tradičních principů uspořádání výrobní jednotky, jakou byla zemědělská usedlost, a zároveň se přizpůsobovala nikoliv novému, ale pokračujícímu procesu, jehož podstatou bylo rozšiřování sociální i profesní struktury obyvatelstva vesnic. Odrážel také pokrok ve stavebních technologiích a posun v kultuře bydlení. Nadále ovšem vznikala a fungovala též obydlí nouzová, konstrukčně či prostorově neodpovídající běžným dobovým standardům, nebo docházelo k překračování únosného počtu osob, obývajících jednu obytnou prostor, což vedlo například k tomu, že byly sezónně k bydlení, respektive k přespávání, využívány objekty či prostory s původně jinou, obvykle hospodářskou funkcí. Kromě tradičně obvyklé rustikalizace dekoru bylo pro stavby ve venkovském prostředí i v prvních desetiletích 20. století příznačné promísení jednotlivých stylových vlivů včetně jevu, že dekorativní prvky, vycházející původně z tradiční architektury regionálně cizorodého alpského prostředí, prošly v Čechách jistým procesem nacionalizace, obohatily se o motivy přejaté z domácích tradičních staveb a figurovaly pak na stavbách z 20. nebo ještě i ze 30. let jakožto příznačný dobový trend, chápaný někdy jako pseudolidový, ale především navazující na formy tradičních dřevěných dekorativních prvků na objektech zástavby vesnic, ať už v podobě vyřezávaných ozdob na vaznicích před štítů nebo i celých dřevěných lomenic na jinak už zcela zděných domech. Do 30. let 20. století zůstávala u vesnických domů obvyklá nadezdívka půdy, mající mnohdy až formu polopatra s drobnými okénky na bočních stranách domu a dvojicí okének nebo i větším sdruženým oknem ve štítě, což například umožňovalo aplikaci stále oblíbeného palladiánského motivu, příznačného symetrickým seskupením tří okenních otvorů. Zároveň, prakticky souběžně s dobovými příznaky v oficiální architektuře,

a s ním související kulturní rozmach poznamenával ovšem tvář vesnic nejen přestavbami obydlí, hospodářských a provozních budov, ale po vzoru měst, kde probíhala regulace ulic, pronikaly i na vesnici snahy o úpravu veřejných prostranství. Snaha o zpříjemnění životního prostředí i další dobové modernizační trendy vedly ve vzniku parkových návší, k výsadbě stromořadí u cest a silnic, k regulaci drobných i říčních vodních toků a stavbě nových mostů, k úpravě vodních ploch včetně zřizování nádrží jako rezervoáru vody pro případ požáru. Přistupovalo se i ke stavbě vodovodů nebo jednoduché kanalizace. V rámci dobového trendu přestaveb či novostaveb sakrálních objektů bylo nejčastější zřizování nových kaplí a kapliček, obce investovaly do nových školních budov, ale i peněžních ústavů či polyfunkčních tzv. obecních domů, hasičských zbrojnic či objektů, souvisejících s činností družstev různého typu.

nalézaly v prostředí vesnic výraz modernistické trendy, navazující a reagující na secesi důrazem na zvýraznění konstrukce a materiálu staveb, a to jak zjednodušenými geometrizujícími formami, tak o něco později v projevech dekorativismu, respektive rondokubismu. Tyto styly byly jedním z proudů, v nichž se odrážely snahy některých architektů i tvůrců užitého umění najít východiska a inspiraci pro soudobou tvorbu v tradičním tzv. lidovém umění, při čemž zpětně mělo využití principů tradičního lidového umění vtisknout soudobé architektuře a užitným předmětům svébytný národní charakter, jehož prostřednictvím mohli uživatelé takových objektů a předmětů vyjádřit svou národní identitu. Tato cílenost tvorby vyhovovala atmosféře po vzniku samostatného československého státu, což s sebou neslo i snahy konstituovat tyto směry jako oficiální státní styl. Ačkoliv stejné cíle ohledně zoficiálnění stylů si kladly i další dekorativistické směry, zejména ty, beroucí si východiska z antiky, respektive neoklasicismu, tzv. národní dekorativismus se reprezentativním směrem opravdu stal, především v oboru užité tvorby. Jeho architektonická podoba, rondokubismus, respektive český obloučkový dekorativismus (označovaný dokonce jako „národní sloh“), příznačný geometrickým a stereometrickým tvaroslovím, dával v těchto souvislostech výraz i zástavbě vesnic.

Poválečnou stabilizací hospodářských poměrů na vesnici byl podpořen, respektive urychlen, proces přirozeného zanikání starších vrstev zástavby v důsledku opotřebování či ztráty funkčnosti objektů. Dobové informace o úrovni stavebních počínů v prostředí vesnic vyzdvihují zejména účelnost, hygieničnost a praktičnost novostaveb. V tomto směru byl výhodnou platformou regionální tisk, který na příklady hodné následování upozorňoval. Tento trend sílil spolu s tím, jak se hospodářská úloha vesnice stále výraznější stávala politickou ideologickou zástavou a obyvatelstvo vesnic bylo v důsledku toho směřováno k vyjádření sebevědomého občanského postoje. Díky tomu se dnes můžeme z dobových materiálů dozvědět mnohé i o projevech, které tehdejší pojetí vědy opomíjelo nebo je nesledovalo v souvislostech. Například dobové kritiky ohledně bytové kultury na vesnici, prezentované v tisku orientovaném na obyvatelstvo venkova, potvrzují přetrvávání tradičních forem bydlení v tomto prostředí bez ohledu na oficiální tendence podávat rychlé pronikání modernizace do všech oblastí života venkovského obyvatelstva jako důkaz správného fungování státu.

II.

Zaměříme se nyní na to, jak se stavební trendy, příznačné pro 1. třetinu 20. století, projeví a na co navazovaly právě v lokalitách výše označených a vybraných jakožto určitý výzkumný soubor. V průběhu 20. století se situace v těchto lokalitách nevymykala obecnému procesu stírání starších forem zástavby novou výstavbou či úpravami staršího stavebního fondu, vedoucími především ke zjednodušení a unifikaci vnějšího vzhledu i vnitřní dispozice domů, k proměnám funkčnosti staveb a k začleňování nových typů prostor či objektů (zejména vstupních uzavřených verand a garáží) do areálu jednotlivých domovních parcel. Jsme tudíž i v případě mladších vrstev historické zástavby obcí v současné době odkázáni na omezené doklady původních řešení. I tak je z nich patrné, že architektonickou zajímavost nepostrádaly a že jejich podíl na stavebním charakteru lokality nebyl o nic méně významný, než u projevů stavebního období staršího. Jednalo se prakticky o všechny výše uvedené, postupně na sebe navazující stavební projevy, při čemž základní tradiční urbanistické principy zástavby sídla, zejména štítová orientace domů vůči komunikaci či veřejnému prostranství a tradiční dispozice staveb, zůstávaly v 1. polovině 20. století až na výjimky zachovány, a to i při využívání nových materiálů a konstrukcí. Zatímco ohlasy secese i návazných modernistických tendencí se projeví ve způsobu kompozičního a výzdobného řešení exteriéru staveb, nové konstrukční přístupy se na celkovém charakteru zástavby projeví hlavně zvýšením četnosti ostrých štítů oproti štítům s valbičkami a uplatňováním vaznicových typů krovů u sedlových střech. Následující oddíly sledují tyto tendence na konkrétních stavbách v každé ze studovaných lokalit. Pozornost je při tom věnována jak proměnám objektů, jejichž starší podobu zdokumentoval na přelomu 19. a 20. století regionální národopisný pracovník Josef Hanuš (1858–1938), tak i stavebnímu vývoji řady objektů dalších. Podchyceny jsou též jevy, spojené s formováním vybavenosti sídel, a to včetně fenoménu nových prvků drobné architektury či zásahů do přírodních složek uvnitř intravilánů. Výchozím bodem na pomyslném okruhu studovanými lokalitami je Bezděkov.

1 BEZDĚKOV

V průběhu 1. poloviny 20. století zanikly v lokalitě postupně všechny dřevěné stavby, z nichž většina byla nahrazena nově zbudovanými zděnými objekty s vaznicovými krovky a ostrými průčelními štíty, které ovšem nepostrádaly příznaky charakteristické dobové stavební produkce

v prostředí vesnic, dnes chápané a hodnocené jakožto vývojové trendy jejich zástavby.³⁾ Ze stavebních realizací, provedených v uvedeném období, vynikala výrazná secesizující přestavba někdejšího dvora čp. 1 poté, co jej v roce 1911 koupil Josef Tichý, majitel cihelny v Blatě. Přestavěn byl postupně celý areál usedlosti, vyznačující se uzavřeným nádvořím. Dobové slohové ohlasy na tradiční lidovou architekturu se při realizaci přestavby projevíly využitím náznaků hrázděné konstrukce a nástěnné rostlinné ornamentální malby ve štítech. Z ohlasových zdrojů vycházela také například v roce 1927 stavební úprava přízemní sýpky u čp. 52, kde byla pod vrcholem štítu použita symetricky komponovaná dřevěná výplň s motivem koní.⁴⁾ Když v témže roce vznikla jižně od sídelního jádra obce na pozemku získaném při pozemkové reformě samostatně situovaná skupina rodinných domků čp. 66–73 (Choltičky, též Čuličky), jejichž obyvatelé již nebyli svou obživou vázáni na samozásobitelskou zemědělskou výrobu, projevilo se to na dispozičním řešení domků a na úpravě jejich okolí tím, že pouze u některých z těchto obydlí vznikly též hospodářské objekty a část z nich opustila i tradiční štítovou orientaci vůči komunikaci. Období 1. třetiny 20. století neponechávalo stranou ani okruh veřejných staveb. V roce 1903 byla obcí při obecním domku čp. 23 postavena mostní váha. Dřevěná sloupová zvonička, stojící v návesním prostoru v sousedství kamenného kříže (zhotoven 1876), byla v roce 1912 již velmi zchátralá, takže zvonek z ní byl přenesen na hasičskou kůlnu. Rozvoj ovocnářství v obci vedl v témže roce ke zrealizování myšlenky zřídit společnou sušárnu na ovoce.⁵⁾ Změna poměrů na konci druhého desetiletí 20. století neměla jen rozměr politický, ale proměnami v mnohém procházel i způsob života. Jedním z rysů tohoto trendu bylo i zobecňování zábavných sportovních aktivit. O zřízení hřiště se v Bezděkově jednalo od roku 1921. Jiný z příznačných rysů doby po vzniku československého státu, zřizování památníků padlým ve světové válce v prostředí vesnic, se v Bez-

3) Například v areálu usedlosti čp. 11 vznikl ve 20. letech dům čp. 62 s průčelím plošně členěným geometrizujícími liniemi lizén, rámců, dvěma trojdielnými okny ve štítové stěně a jedním takovým ve štítě. Ve 20. letech byl postupně přestavován areál hostince čp. 22, jehož hlavní roubená budova byla nahrazena zděným objektem s rozměrnými okny, ovlivněným modernistickou koncepcí, ale uchovávajícím si původní stavbou kontinuitu uplatněním valbové střechy. Přestavba objektů usedlosti čp. 27 ve zděné proběhla v r. 1934.

4) Stejný typ výplně byl užit též při úpravě domu usedlosti čp. 11 ve Veselí. Viz oddíl Veselí této studie.

5) Objekt sušárny byl v r. 1948 využit jako klubovna Svazu české mládeže.

děkově projevil realizací památníku z kamenného monolitu, pořízeného obecním nákladem v roce 1922.⁶⁾ První třetina 20. století byla v prostředí vesnic také ve znamení rozvoje elektrifikace. V Bezděkově probíhala v roce 1925, což s sebou přineslo nejen dosud pro intravilán obce neobvyklý prvek rozvodů a domovních přípojek, ale i stavbu nezbytného transformátoru, do něhož byla elektřina přivedena dálkovým kabelem z pardubické elektrárny.⁷⁾ Rozšiřovaly se též komunikační možnosti, pro Bezděkov byla v tomto období přínosem nová silnice přes Bílý kopec na pardubicko – přeloučskou silnici, zbudovaná v roce 1929. Zpevněné chodníky jsou v obci připomínány k roku 1932.

2 BARCHOV

Barchov, ležící východně od Bezděkova, tvoří společnou katastrální obec se sousední sídelní lokalitou Veselá.⁸⁾ Překrývání starších stavebních vrstev novějšími se zde nijak neodlišovalo od obecného dobového trendu. Živelné pohromy (požáry) patrně zánik určitých objektů pouze urychlily a nelze říci, že bez nich by historicky starší objekty zůstaly součástí zastavby déle, než tomu bylo.⁹⁾ Od konce 19. století vznikaly v areálu někdejšího veselského dvora v rámci usedlostí regionálně příznačné stodoly s vaznicovými krovky, jejichž nadezdívka patra byla opatřena kruhovými či obdélnými větracími průduchy a od stěny byla oddělena výraznou římsou, navazující na lizénové rámy, členící plochu stěn, při čemž pod uvedenou římsou byl užit výrazný plastický zubořez komponovaný cihlami, vystupujícími ze plochy zdiva. Tyto stodoly bývaly v regionu většinou omítány, ale pokud byly stavěny z kvalitních pálených cihel, zůstávalo zdivo také bez omítky. Kolna v prostoru nádvoří veselského dvora byla od 80. let 19. století využívána jakožto hasičská zbrojnice. Studna sloužila průběžně jakožto zdroj kvalitní pitné vody, proto byla v 1. třetině 20. sto-

6) Pomník byl při úpravě návsi v r. 1976 posunut před hostinec čp. 22.

7) V r. 1925 nebyla však elektřina ještě zavedena do všech domů: plná elektrifikace obce se začala realizovat až po r. 1947.

8) Lokalita Veselá (též Veselí, Vysoká, respektive Vysoké Veselí) bývala vsí s tvrzí a poplužním dvorem, který od 2. poloviny 17. století figuroval v rámci pardubického panství jako jeden z dominikálních dvorů až do poslední čtvrtiny 18. století, kdy byl v rámci raabizace zrušen a převeden v osadu s názvem Veselá, spadající pod barchovský katastr.

9) V osadě Veselá vyhořela například v r. 1923 původní dvorská stodola, užívaná majiteli čp. 25 a 32, zanedlouho vyhořelo čp. 34 a v r. 1929 smetla větrná smrš Mansardovou střechu bývalé tvrze, která již nebyla v původní formě obnovena.

letí důkladně vyčištěna. Jedním z příkladů druhotných úprav objektů ze starší vrstvy zástavby vesnic, prováděných pod vlivem určitého okruhu módních architektonických tendencí, se stal jednoprostorový špýchar u čp. 28 (v části Veselá). Zatímco roubené stěny včetně vstupu a štěrbinovitého okénka s kovanou mříží jsou dochovány ve stavu, v jakém byly zbudovány na počátku 19. století, novější krov sedlové střechy s valbičkami nad štítu je již proveden ve vaznicové soustavě a dřevěné štíty jsou ozdobně skládány v secesi ovlivněném pseudolidovém duchu včetně sdružených okének a různobarevného nátěru jednotlivých prvků. Podobné stavební úpravy dřevěných staveb, spočívající v nahrazení původního krovu novým, vaznicovým, byly prováděny zejména u příležitosti náhrady spalné krytiny za pevnou (například i na dvouprostorovém špýcharku (sroubku) u čp. 42 v Barchově). V roce 1933 přistoupila obec v části Veselá k asanaci zchátralé pastoušky (čp. 44 naproti čp. 23), využívané, jak to na vesnicích bývalo po zániku společné pastvy obvyklé, k bydlení tzv. obecních chudých, kterých tehdy bylo deset. Situace je nutila najít si jiné ubytování, zatímco obec jim pouze nadále skromně přispívala na obživu.

V barchovské části obce zůstávaly historické souvislosti zástavby stále dobře čitelné. Kromě zemědělských usedlostí, z nichž některé byly v průběhu vývoje rozděleny na dvě samostatné jednotky, zatímco domkářská zástavba se v intravilánu sídla uplatňovala jen ojediněle, zůstávala součástí sídla někdejší výsadní hospoda poblíž mostu přes potok Podolku a v jejím sousedství obecní kovárna (čp. 19 a 20). Dalším výrazným objektem byl mlýn na svrchní vodu (čp. 21), do 2. poloviny 20. století dochovaný v podobě, jakou získal po přestavbě na počátku 2. poloviny 19. století, kdy starší dřevěné stavby byly nahrazeny jednak zděnou jednopatrovou hlavní budovou s valbovou střechou, jednak příslušným hospodářským zázemím. V roce 1912 byl pohon mlýna přebudován z klasického vodního kola na turbínu.

Z dokumentace zástavby obce vyplývá, že starší typy zástavby se zde v průběhu 1. třetiny 20. století mísily s hodnotnými realizacemi soudobými.¹⁰⁾ Z nich k nejvýraznějším patřil objekt nové školní budovy (čp. 68), která, vystavěna při jihozápadním okraji intravilánu, nahradila v roce 1931 dosavadní nevyhovující, vlhkým pozemkem znehodnocenou školu (čp. 49), postavenou v roce 1870 v sousedství čp. 18 při komunikaci k Jezbo-

10) Příznačné rysy staveb z 1. třetiny 20. století nesla zástavba domů s vaznicovými krovy a ostrými štíty při komunikaci k Mateřovu, jejichž majitelé byli většinou řemeslníci nebo domkáři a dělníci. Získal je i dům čp. 60

řicům.¹¹⁾ Budova v modernistickém pojetí podle projektu pardubického architekta Karla Řepy sloužila zároveň i jako úřadovna Kampeličky.¹²⁾ Specifickým architektonickým celkem, situovaným sice mimo intravilán obce, ale na území jejího katastru při lesní ploše Křemenec východně od Veselé, byl dvůr soukromého velkostatku, který dal postavit Miloslav Hladík poté, co v roce 1909 zakoupil část někdejšího čivického velkostatku, odděleného v roce 1864 od pardubického komorního panství. Vedle nezbytných hospodářských budov včetně výrazné sýpky a prostor pro bydlení deputátníků byla samostatnou součástí dvora, nazvaného po svém zakladateli Hladíkov, výstavná vila s nápadnou věžicí (čp. 65), dostavěná v roce 1917 a prezentovaná jako zámeček, čemuž měla napomoci i okolní zahrada se skleníkem, založená v podobě anglického parku. Obdobný způsob reprezentace velkostatkářů, statkářů či průmyslových podnikatelů v prostředí vesnic, vedoucí k budování rozsáhlých výstavných areálů, jejichž součástí byla i honosná obydlí, se stával od přelomu 19. a 20. století v regionu běžným projevem.

Příznačnou stavbou, odpovídající dobovému trendu rozšiřování tradičního okruhu obecních služeb, byla od roku 1900 také v Barchově obecní váha na povozy, sloužící místním hospodářům k vážení zemědělských produktů. Z drobných architektonických objektů fungovala v obci sloupová zvonička u kříže poblíž kovárny (v části Veselá).¹³⁾ Jiný objekt drobné

s dvouosým průčelím, ostrým štítem a vaznicovým krovem v sousedství hostince čp. 19, jehož majitel je ve 30. letech 20. století označován jako domkář, ale kolmo k domu měl situovanou jednomlatovou stodůlku, dům čp. 34 (v části Veselá), datovaný 1924, se segmentovými šambránami oken a barevně kontrastní fasádou i dům čp. 28, v jehož zadní části vznikla kovářská dílna s dobově příznačným velkým obdélným oknem, vyplněným sítí skleněných obdélníkových tabulek. Příkladem pronikání domů vilového typu do prostředí vesnic se stal přízemní dům s obytným podkrovím čp. 67 v areálu rolnického hospodářství čp. 14.

11) Ačkoliv vlhkost objektu, ničící vnitřní vybavení, byla důvodem k uznání staré školní budovy za nezpůsobilou ke svému účelu, po vystavění školy nová byla dosavadní školní budova prodána dvěma zájemcům k bydlení. Jedno obydlí vzniklo z přístavku pro II. třídu a tělocvičnu a přeneslo se na ně čp. 15 ze zbořeného domku, druhé obydlí vzniklo z původní budovy.

12) Výstavba nové školy vedla k vykoupení parcely s dřevěným domkem čp. 15, který byl zbořen. Vzhledem k nedostatku prostředků ke stavbě byl projekt autorem několikrát upravován, aby vyhověl možnostem obce. Cihly ke stavbě byly nakoupeny v Pleskotově cihelně v Čepí.

13) V r. 1918 byl do zvoničky zavěšen zvonek, pořízený na počátku 70. let 19. století pro školu, který uschován unikl válečné rekvizici, jíž padl za oběť zvon ze zvoničky.

architektury se naopak stal terčem emocí, vyvolaných dobovou atmosférou nacionálně podbarveného negování všeho, co po vzniku československého státu připomínalo zaniklou, katolicky orientovanou habsburskou monarchii. Toto negování vedlo mimo jiné (zejména v letech 1919 a 1920) k projevům, jejichž cílem bylo odstraňování artefaktů, spojených s ní dobovou svého vzniku nebo ideologicky a tudíž chápaných jako symboly národního útlatku, respektive pobělohorské rekatolizace. V Barchově se tyto tendence projeví tím, v roce 1920 zde byla neznámou osobou sražena ze soklu do Podolky plastika sv. Jana Nepomuckého z roku 1862, stojící při silnici u původního mostu. Podstavec sochy byl následně osazen křížem.¹⁴⁾ Naproti tomuto objektu byl pak umístěn památník padlým ve světové válce, zhotovený kameníkem J. Pleskotem z Heřmanova Městce a odhalený v roce 1921. Secesní pojetí památníku odpovídalo tehdy obvyklému zpracování.¹⁵⁾ V roce 1925 byly u příležitosti životního jubilea československého prezidenta T. G. Masaryka vysazeny v obci tři tzv. lípy svobody: jedna u pomníku a další při Podolce u kříže a „u lávky“, z nichž ale pouze lípa u kříže se uchytila.

3 STARÉ ČÍVICE

Obec Čívice (respektive Staré Čívice) tvořilo na počátku 20. století několik urbanisticky svébytných částí, obklopujících sídelní jádro obce, které na východní straně přiléhalo k prostoru někdejšího poplužního dvora v sousedství tvrziště.¹⁶⁾ Objekty patřící k dřevěné vrstvě zástavby obce

14) Barchovská plastika sv. Jana Nepomuckého (podle tradice pořízená ex voto) stávala původně mezi dvěma lípami před mlýnem, při úpravách silnice v r. 1897 byla přemístěna. Stržená plastika byla uložena do objektu obecní váhy.

15) Pomník, zhotovený z pískovce, tvoří stěla s vytesaným oslavným nápisem pod vsazenou deskou se jmény obětí a plastika ležícího lva s pozvednutou hlavou, osazená na vrcholu. Před stélou je situována plastika stojící truchličí ženy v nadčasovém klasicizujícím pojetí.

16) Prostor dvora, zrušeného v rámci raabizační parcelace koncem 18. století, byl rozdělen na usedlosti, spadající pod správní jednotku s názvem Nové Čívice. K ní se postupně přiřadily další domy, stavěné osadníky po přidělu půdy. Tak vznikla řadová zástavba jihovýchodně od někdejšího dvora, pro kterou se vžil název Chaloupky, k Novým Čívicím se řadila i zástavba tzv. Štěpnice severozápadně ode dvora, tvořená dvěma řadami domků pod hrází zaniklého rybníka v prostoru někdejší dvorské štěpnice. Severovýchodně od sídelního jádra obce se při komunikaci k Pokovicům nacházela další samostatně situovaná zástavba, tvořená jednak skupinou domků, zvaných U pastoušky, jejichž základem bylo čp. 19 (později zaniklé), jednak skupinou chalup, zvanou V Borku (též

v průběhu 1. poloviny 20. století zanikly a stavební úpravy, přestavby a demolice v této době téměř překryly i starší stavební vrstvu architektury zděné, jejíž součástí byly především domy z období po požáru obce v roce 1866. Kromě razantních přestaveb (např. čp. 33) se domy nevyhnuly ani úpravám relativně drobnějším, například náhradě nápodoby žaluziových oken ve štítě, znázorněných perforovanou sestavou cihel, drobnějšími prosklenými okénky (např. čp. 25). Objevila se i úprava, spočívající ve výjimečném použití atikového typu štítu u objektu hostince při čp. 26. Stavebním proměnám se z historické zástavby obce nevyhnuly ani zděné stodoly. Jejich zdivo, dříve obvykle ponechávané bez omítky, se začalo omítat a vedle kamene se ke stavbě stodol hojněji používaly také cihly. Vjezdy do dvorů byly opatřovány zděnými pilíři, na nich se objevily i betonové plastiky lvů, vjezdy byly uzavírány dekorativně ztvárněnými kovovými vraty. Vaznicovými krovky a vesměs ostrými štíty, chráněnými přesahujícími okřídlenými střech, získaly stavby v tomto období nový ujednocující vzhled. Ovšem ještě i poté, co v červnu roku 1922 vyhořelo v části Štěpnice devět domů, nehledě na vaznicové krovky, byly opravy prováděny stále v tradičních dispozičních formách, které se obecně u novostaveb z 20. a 30. let 20. století i nadále hojně uplatňovaly. Dokladem toho jsou zejména štítově ke komunikaci orientované domy v části U pastoušky, kde se intravilán rozšířil do prostoru severně i jižně od komunikace k Popkovicům, takže zde vzniklo několik nových ulic, i v části Borek a podél zmíněné komunikace k východu až do míst, kde byl původně mimo intravilán obce zřízen ve 2. desetiletí 20. století tehdejším majitelem části čivického velkostatku, Emanuelem Kokešem, areál zemědělského velkostatku ve formě, navazující na tradiční koncepci hospodářských dvorů (čp. 93). Snaha po odpovídající reprezentaci svého sociálního statusu vedla Kokeše k vybudování dalšího specifického areálu, kterým byl při severním okraji místní části U pastoušky zámeček v romantizujícím, secesí ovlivněném stylu pozdní

Borek), vzniklou spolu s hostincem v okolí větší usedlosti čp. 29. Obě místa správně náležela k té části obce, která začala být označována jako Staré Čívce. Dále je třeba připomenout osamocenou hájovnu jihovýchodně od sídelního jádra obce u lesa Křemence (čp. 31), zaniklou v poslední čtvrtině 20. století. Koncem 2. desetiletí 20. století byla v poloze Sekerka západně od vesnice zřízena další hájovna (čp. 56) a na vymýceném lesním pozemku v poloze Kuchyňka postaven z iniciativy Emanuela Kokeše dvůr Kokešov (čp. 57), jehož produkce měla být na místě zpracovávána formou masových a mléčných konzerv. Objekty areálu, vystavěné z červeně a bíle zbarvených cihel, jsou pojaty v dobově obvyklém stylu, ještě s patrnými prvky secese, ale promísené s vlivy moderny.

neogotiky, obklopený anglickým parkem (čp. 120). Některé neogotické prvky, zejména motiv cimbuří, se uplatnily i na budově u příjezdové cesty k zámečku (čp. 118). Z okruhu běžných občanských staveb vnášelo toto období do zástavby obce i nové stavební formy, kdy se mezi domy uvedeno-ho typu, stavěnými vesměs bez hospodářského zázemí, objevovaly též dobově oblíbené formy rodinných domků, orientovaných ke komunikaci okapovým průčelím, jejichž vstupy byly obvykle umístěny ve štítové nebo v zadní okapové stěně. Tato obydlí, stavěná často ve sdružené formě dvojdomků, měla různou architektonickou úroveň, od stavitelsky projektovaných až po takové, které vykazují jistou míru živelnosti. Doprovodnými objekty těchto domů byly obvykle různé druhy dřevníků a uhelen, kurníky, králíkárný, mimo dům situované záchody. Doplnovaly je ploty, kovové i dřevěné. Elektrifikace, vnášející do prostředí vesnic nové prvky rozvodů a dalších potřebných zařízení, probíhala v obci od roku 1914. Ohledně úpravy veřejných prostranství byla pozornost věnována hlavně prostoru historické návsi. Zde byl pod skupinou lip situován kamenný kříž z konce 50. let 19. století, v jehož blízkosti se nacházela do roku 1973 dřevěná kónická zvonice, zhotovená po roce 1866. Ve 20. letech byl naproti kříži postaven pomník válečným obětem, provedený v pískovci dílnou Jana Vávry z Přelouče. Dalším rozsáhlejším veřejným prostranstvím byly obecní pozemky v místní části U pastoušky, na kterých v roce 1919 vzniklo fotbalové hřiště.

4 KRCHLEBY

Severně od Čivcí leží Krchleby, součást sousední obce Lány na Důlku. Stavební realizace zde měly v 1. třetině 20. století řadu dobově příznačných projevů. Doklad zděné architektury z doby kolem poloviny 19. století, prezentovaný v lokalitě patrovou budovou mlýna čp. 7 (107), byl po požáru v roce 1910 přestavěn v zadní výrobní části objektu v duchu industriální architektury, formující se v průběhu 2. poloviny 19. stol pod vlivem historizujících slohů, a upoutával pak neogoticky krenelovanými štíty.¹⁷⁾ Vjezdová brána usedlosti čp. 4 (také z doby kolem poloviny 19.

17) Součástí provozu mlýna byla i pekárna. V r. 1951 postihl pracovní část znárodněného mlýna další požár, ale škody nebyly takového rozsahu, aby nemohl být i nadále využíván ke šrotování krmiv, které bylo převedeno na elektrický pohon. V r. 1967 byla nevyužívaná vodní nádržka na mlýnském náhonu zavezena. V poslední čtvrtině 20. století již mlýn nebyl používán. V 90. letech došlo k asanaci přední části objektu a k úpravě zbytku pro rekreační bydlení.

století) byla v 1. třetině 20. století po přestavbě domu upravena v duchu odeznívající, modernou ovlivněné secese, při čemž křivky původního profilování nahradily ostré lomy a klenutí průjezdu a branky bylo nahrazeno pravoúhlými prostupy. Nově vytvořená štuková výzdoba s motivy podkopy a čtyřlístků měla zjednodušené geometrizující pojetí. Vliv pozdní secese a dekorativismu se projevil na podélně ke komunikaci orientovaných domcích čp. 8 (108) a čp. 15 (115).

Možnosti úprav veřejných prostranství omezoval v Krchlebích jejich malý rozsah, obnášející prakticky pouze komunikace. V roce 1919 byla před čp. 4 zasazena tzv. lípa svobody. V průběhu 1. třetiny 20. století došlo ke změnám v případě vodních nádržek, které na struze (náhonu), vyvedené z potoka Podolky před Krchleby, zdržovaly vodu pro pohon mlýna. Menší nádržka, situovaná v zahradě čp. 3, byla v roce 1936 zavezena a osázena olšemi, větší nádržka severně od ní byla vyčištěna. Po odkoupení čp. 3 obcí v něm byla v roce 1939 zřízena tzv. pastouška pro bydlení nejhudších občanů, nahrazující zchátralý objekt u obecního kříže v Lánech, na jehož místě bylo plánováno postavit Kampeličku.

5 LÁNY NA DŮLKU

Vesnice Lány na Důlku na Krchleby na západě bezprostředně navazuje. Analogicky s jinými lokalitami, i v Lánech na Důlku až na výjimky zanikly v průběhu 20. století dřevěné objekty tradiční zástavby. Přestavby ovšem zachovávaly původní orientaci domů vůči komunikaci i tradiční prostorové uspořádání objektů.¹⁸⁾ Zajímavé příklady staveb, budovaných v duchu pokračující tradice vžitého způsobu zástavby vesnic, vznikaly v Lánech na Důlku v 1. polovině 20. století zcela běžně. Například zděný dům usedlosti čp 11, datovaný rokem 1901, vycházel ve ztvárnění fasády

18) Například nový zděný dům usedlosti čp. 5 měl štít zkosený valbičkou. Přestavba usedlosti čp. 16 v r. 1914 obnášela výstavbu nového zděného domu i stodoly, při čemž tříosé průčelí domu bylo završeno ostrým štítem a výzdoba fasády byla realizována kombinací historizujících a secesních vlivů s důrazem na geometričnost linií. Až hluboko ve 20. století nově postavený dům čp. 23 s dvouosým průčelím a se štítem zkoseným valbičkou se částečně snažil přiblížit rodinným domkům vilového typu jednoduchou podkrovní vestavbou z nádvorní strany a ovšem i módni (tzv. břízolitovou) vápenocementovou škrábanou omítkou. V rámci přestaveb se uplatnily i prvky, které sice nebyly běžně rozšířené, ale nebyly ani výjimečné. Například v usedlosti čp. 10 navázala v ose na hospodářskou část domu patrová sýpka s pavlačí v patře. Na průčelní stěně stodoly usedlosti čp. 21, orientované do dvora, byly vytvořeny asi v r. 1905 malované sluneční hodiny, obnovené v r. 1952 Stanislavem Pětiokým a znovu restaurované v r. 1999.

ještě v mnohém z historizujících forem užitím zubořezu, lizén a výrazných frontonů, laťový plot byl doplněn cihlovými sloupky. Paralelně s domem byl situován výměnek (čp. 62) s půdní nadezdívkou a valbovou střechou, tvořící společný objekt se stodolou. Podobné spojení výměnku a stodoly vzniklo též u usedlosti čp. 28. Také úpravy starších objektů probíhaly v duchu dobově oblíbeného tvarosloví. Například barokizující profilování vjezdové brány usedlosti čp. 20 bylo v roce 1918 zgeometrizováno do ostrých úhlů, výklenek s plastikou zasklen a z nádvorní strany byla k tělesu brány připojena konstrukce průjezdné kůlny. Nová vjezdová brána v secesí ovlivněném pseudolidovém duchu, s kamennými pilíři a dřevěnou konstrukcí výrazného, prejzy krytého zastřešení, vznikla u usedlosti čp. 29, při čemž v trojosém průčelí zděného domu usedlosti bylo ve štítě užito okno, tvarově vycházející z palladiánského motivu, které zároveň sloužilo jako vstup na balkónek s výraznými krakorci a zděným zábradlím. Historismem a secesí ovlivněný dům čp. 49 upoutával profilovaným štítem. Převažovaly ovšem domy s fasádou členěnou geometrickými liniemi, doplněnými případně i plastickým dekorem, jako tomu bylo například u domu čp. 32 nebo u nově vznikajících domků, štítově, ale i podélně orientovaných ke komunikaci směřující ke kostelu a vlakové zastávce. Řada zajímavých fasád vznikala v Lánech i v průběhu 30. let, jak dokládá například ztvárnění iluzivní průčelní fasády se slepými okny (datovaná 1933) u domu čp. 66, orientované směrem na sever ke komunikaci, zatímco skutečná průčelní okna jsou obrácena k jihu do polí. Obvyklé bylo ornamentálně pojaté ztvárnění popisných čísel. Stavební úpravy se v 1. třetině 20. století dotkly také veřejných staveb v lokalitě. V letech 1904 a 1939 se rozšiřoval hřbitov u kostela sv. Jana Nepomuckého, přízemní fara z poloviny 19. století, stojící západně od kostela, byla v roce 1935 přestavěna. U sousední školy z roku 1840 bylo zřízeno patro a výrazná mansardová střecha. Jelikož prostor někdejšího obecního lánu mezi zástavbou vsi a kostelem nabyl postupně na významu zřízením vlakové zastávky, k níž byla tudy vedena přístupová cesta, vytvořila se z ní posléze komunikace, prodloužená přes les až na silnici od Přelouče k Pardubicům. Od přelomu 19. a 20. století se tato komunikace stala osou pro novou zástavbu, šířící se až téměř k železniční trati, zatímco původní trasa do Čivcív byla potlačena na úroveň polní cesty. Na rozcestích, začleněných postupně do intravilánu, byly situovány kříže. Kříž na rozcestí k Čivcívům byl obnoven v narůžovělém kameni v roce 1928. V tomto období vznikla v sousedství kostela vedle hasičské zbrojnice (sbor založen 1907) i zděná zvonice Československé církve husitské. Komunikace k zastávce, opatřená od roku 1923 čekárnou, byla upravena v silnici.

V letech 1906–1918 fungovala u Lánů kruhová cihelna, zřízená v lánovém pruhu pozemků před usedlostí čp. 21/22, ale pro špatnou jakost hlíny byla zrušena a její objekty ve 2. polovině 30. let asanovány, zatímco těžní jáma postupně zarostla dřevinami. V prvních desetiletích 20. století se v zástavbě obce objevily také domky vilového charakteru, jejichž předchůdcem byla rozsáhlá vila majitele zmíněné cihelny. Vilu, postavenou v letech 1906–7 mimo intravilán, v jižní části pozemkového lánu usedlosti čp. 21/22, obklopovala zahrada ve stylu anglického parku. Přímo v obci se domy vilového typu uplatnily například prostřednictvím čp. 63 a čp. 75 (z roku 1930), taktéž tvořící celky s přílehlými zahradami ohraničenými ozdobnými kovovými ploty s cihlovými sloupky, doplněnými stylu odpovídajícími vstupními vraty. V roce 1929 byl přestavěn hostinec čp. 37. Došlo k opravě zachovalejší části někdejší obecní pastoušky u obecního kříže, určené k bydlení nejchudších příslušníků obce, druhá část byla stržena. O deset let později kvůli rozhodnutí postavit místo pastoušky budovu Kampeličky zakoupila obec čp. 3 v Krchlebích, které mělo následně sloužit pro ubytování chudých z obou lokalit a v majetku obce zůstalo až do roku 1960. V roce 1934 byla přestavována usedlost čp. 18/19. O dva roky později se v rámci rušení areálu místní cihelny bouraly kůlny k sušení cihel a v roce 1939 došlo i na komín pece. Přístavbou hospodářských objektů k samostatně stojící vile čp. 22 začal být areál využíván jako zemědělská usedlost. Z dalších dobově příznačných prvků se v 1. třetině 20. století uplatnila ve veřejném prostoru obce tzv. lípa svobody, vysazená v roce 1919 na obecním pozemku před kostelem (tzv. na obci), později však uhynula. V roce 1933 byla u vily čp. 64 vysazena tzv. Švehlova lípa na památku úmrtí politika Antonína Švehly. V roce 1933 vznikla u čp. 17 vybetonovaná požární nádrž z tzv. louže, napájené z vydatného pramene u této usedlosti. Školní ovocná školka v sousedství školy (na obci) byla roku 1938 přeměněna v parčík a v něm umístěn památník padlým ve světové válce. O rok později obohatily vybavení obce hodiny, instalované firmou Proněk z Čáslavi na věž lánského kostela.

6 OPOČÍNEK

Vesnice Opočíněk leží západně od Krchleb a Lánů.¹⁹⁾ Všechny dřevěné objekty ve zdejší historické zástavbě byly v průběhu 1. poloviny 20.

19) Je tvořena komplexem dvou sídelních lokalit, pro která se ustálily názvy Opočeň a Opočíněk a pro společný název bylo posléze zvoleno pojmenování mezi sídly na území Čech jedinečné.

století nahrazeny zděnými stavbami, které svými formami vycházely z dobových trendů, uplatňovaných v prostředí vesnic, vaznicovými krovky počínaje přes ostré i zvalbené štíty až k odpovídajícímu pojetí fasády. Navazovaly tudíž na tradiční charakter vesnické zástavby. Zděný objekt nahradil také dřevěnou sloupkovou zvoničku v sousedství návesního kříže, místo níž byla postavena zděná zvonice na čtvercovém půdoryse a v historizujícím pojetí. Zánik starší vrstvy zástavby podpořily v horní části obce požáry v letech 1905 a 1920. Původní ztvárnění staveb, které starší vrstvu nahradily a vtiskly zástavbě obce historizující a secesující vzhled, lze dnes pod nánosy dalších zjednodušujících úprav i totálních přestaveb pouze vytušit. Například novostavba domu usedlosti čp. 1, vzniklá kolem roku 1910, se vyznačovala čtyřosým průčelím s ostrým štítem a fasádou, kombinující (podobně jako například u domu usedlosti čp. 16 v Lánech na Důlku) prvky ovlivněné historizmem i secesí. Kromě ornamentálních výzdobných prvků byla na fasádě pod vrcholem štítu ztvárněna včela s roztaženými křídly. Předzahrádku ohraničoval ozdobný kovový plot na podezdívce z pískovcových kvádrů. Naproti tomu obytná část domu usedlosti čp. 11 získala po přestavbě rysy bližší zděným stavbám z doby kolem poloviny 19. století použitím zvalbeného štítu. Usedlost čp. 5 byla v průběhu 1. třetiny 20. století nově koncipována jako uzavřený areál s domem zvýšeným výraznou půdní nadezdívkou, která měla u obytné části až formu polopatra, s křížově situovaným křídlem a zvalbeným štítem. V průčelí hospodářského objektu se uplatnil tradiční motiv žaluziových oken. Pálené cihly byly jako záměrně pohledově exponovaný materiál využity na výrazně dimenzované stodole a na ohradní zdi orientované do návsi, kde byla kombinována s ozdobným kovovým plotem a vjezdovými vraty do dvora. Naopak patrně nezáměrně, z nedostatku prostředků, zůstal po přestavbě v režném cihlovém zdivu dům sousední usedlosti čp. 6, jehož průčelí je zkoseno valbičkou a ohrazení vůči návsi tvořeno dobově příznačnými dřevěnými vjezdovými vraty do dvora a dřevěným plotem s betonovými sloupky. Zděná stodola usedlosti čp. 7 si i po zřízení vaznicového krovu po požáru v roce 1919 uchovala na stěnách motiv slepých arkád. Určité stavební specifikum vzniklo u domu čp. 26, jehož cihlová průčelní stěna pod bedněným štítem byla s ohledem na svažité terén zpevněna opěráky, nebo v případě patrového domu čp. 48, v jehož zadní části byla podél okapové stěny v patře situována pavlač. Rozvoj intravilánu probíhal směrem k jihozápadu, kde vznikaly co se týče dispozice a orientace vůči komunikaci většinou tradičně koncipované domy bez širšího hospodářského zázemí, jejichž exteriér ovlivňoval zjednodušený dekora-

tivismus, někdy i se střídou ornamentální výzdobou, jako např. u čp. 49. Z tradiční výbavy sídla si obec i v 1. polovině 20. století ponechávala v majetku obecní domek, někdejší pastoušku čp. 8, a kovárnu čp. 9. Šest let po založení místního hasičského sboru se v roce 1928 stala součástí stavební výbavy obce hasičská zbrojnice. V této době probíhala jedna z etap regulačních prací na Labi, v jejíchž rámci se u Opočínku budovala náplavka. K vylepšení sjízdnosti komunikace procházející intravilánem, po které byl navážen kámen pro opevnování břehů, musela být část cesty pod kovárnou vydlážděna a zpevněna betonovým terasem. Elektrifikace obce byla provedena v roce 1938.

7 SRNOJEDY

Obec Srnojedy leží severovýchodně od Krchleb.²⁰⁾ Také v případě zdejší historické zástavby se v průběhu 1. třetiny 20. století završila přeměna jejího stavebního charakteru ve prospěch zděných staveb s vaznicovými krovy střech, krytých nespalnou krytinou a využívajících nabídku materiálů a konstrukcí, které do prostředí vesnic postupně pronikaly.²¹⁾ Změny dimenzí intravilánu se na počátku 20. století v Srnojedech ještě neprojevovaly. Výjimečným prvkem v extravilánu se ovšem stal v průběhu let 1910–12 tzv. Srnojedský dvůr východně od obce, jehož hospodářským zázemím byly pozemky, skoupené emeritním majorem A. Vidnerem, který tak hodlal podnikat formou velkostatku.²²⁾ Výsledný areál vytvářel ob-

20) Historicky se obec zformovala ze dvou v odlišné době vzniklých částí: původního intravilánu a východně od něho situovaných Nových Srnojed, založených v návaznosti na zrušení Habřinského rybníka koncem 18. století v sousedství starší usedlosti čp. 4.

21) Například usedlost čp. 6 nabyta počátkem 20. století formu zděného domu a paralelně s ním situované zděné stodoly. Dům tradiční dispozice měl ostrý bedněný štít, na dvoumlatové stodole s vraty posuvnými na kolejničkách římsa oddělovala nadezdívku půdy s větráky, stěny členily vpadlé výplně a ve štítě otvory větráků komponované do kříže (nad trojúhelníkem). Součástí stodoly byla sýpka, větraná okénkem v zadním okapovém průčelí stavby. Takové řešení mělo v obci již starší analogie: stodola kombinovaná se sýpkou se samostatným vstupem byla také například u čp. 13, a to s hambalkovým krovem, dvoukřídlými vraty a stěnami, členěnými slepými arkádami.

22) Vidner výhodně odkoupil pozemky v poloze V Tunicích poté, co se tato část katastru Rosic nad Labem ocitla po provedeném regulačním odstavení říčního mendru na levém břehu Labe. Uvedené území dále rozšířil o přilehlé pozemky v poloze U císaře Josefa v katastru Svítkova, které vykoupil od tamních rolníků, a konečně o pozemky bývalého Habřinského rybníka mezi Srnojedy a Svítkovem, odkoupené od majitele čívickeho velkostatku Kokeše. Prosperita statku však nebyla dobrá. V letech 1914–1933 se zde vystřídali další čtyři majitelé,

délné nádvoří obklopené hospodářskými budovami a obytným domem, který při úpravě ve vilku s obytným podkrovím obdržel v roce 1928 čp. 40. Zatímco mezi lety 1910 a 1921 přibýly v obci jen tři domy, v dalších devíti letech to bylo již dalších třináct domů, zejména ve Starých Srnojedech. Stavělo se hlavně na původně obecních pozemcích, které obec od roku 1919 zájemcům o postavení domu odprodávala. Těmito zájemci byli tehdy hlavně dělníci.²³⁾ Kromě novostaveb docházelo ovšem podle potřeby a možností i v tomto období k úpravám objektů starších a v rámci toho i k zániku dokladů nejstarší vrstvy staveb.²⁴⁾ K tradičním objektům na veřejném prostranství, návesnímu kříži a zvonici, se v roce 1920 přidružil choceňskou firmou Vaněk z pískovce zhotovený památník padlým ve světové válce, v jehož nice byl sochařsky ztvárněn figurální reliéf.

Od roku 1928 prožívala obec další intenzivní stavební činnosti, související s regulační úpravou Labe. Jednak se v poloze Zákoutí stavěla vodárenská čerpací stanice, jednak v letech 1930–36 probíhala výstavba zdymadla s jezem, plavební komorou a elektrárnou.²⁵⁾ Obec provedla v roce 1932 opravu obecního domku čp. 8 a vsazení desky se jmény obětí do

určitý čas byl též propadlou hypoteční zástavou. Hospodaření velkostatků na území mezi Pardubicemi a Přeloučí mělo svůj podíl na utváření charakteru krajiny nejen stavebními objekty, ale též užíváním agrotechniky a úpravami vodního režimu v půdě. Docházelo i k zásahům do historicky vzniklých krajinných útvarů, například v r. 1920 byla z podnětu statkáře Kokeše rozebírána hráz Starého rybníka u Srnojed a rozvážena po polích pro vylepšení jejich kvality. Protože po hrázi byla vedena komunikace, obci se podařilo tomuto počínání zamezit a Kokeš musel dát cestu upravit opět do sjízdného stavu.

23) V r. 1922 byla vystavěna čp. 29 a 30, v r. 1924 čp. 31 a 32, v r. 1926 čp. 33, 34, 35 a 36, v r. 1928 čp. 37, 38, 39 a 42, v r. 1930 čp. 43. Čp. 40 obdržel Srnojedský dvůr a čp. 41 bylo zprvu rezervováno pro stavbu obytného domu pro obsluhu vodárny, jejíž výstavbu u Srnojed zahájila v r. 1928 semtínská továrna Explozia. Tento dům se suterénem a bytem v podkroví však po dokončení v r. 1932 obdržel čp. 46, zatímco čp. 41 připadlo domu, vystavěnému v sídelním jádru vesnice. Možnost získat nové obecní pozemky se pro Srnojedy naskytla v r. 1933, kdy došlo k nucené parcelaci dvora Čívíce. Příležitosti získat pozemky v někdejší Starém rybníku mezi Srnojedy a železnici tehdy využili i soukromníci.

24) Například v r. 1924 bylo přestavěno čp. 12, v r. 1925 proběhla přístavba u čp. 21, ve kterém o tři roky později začal nově fungovat hostinec a obchod, u čp. 22 se stavěl přístodolek a o deset let později chlévy a kůlna. V r. 1924 se přestavovalo čp. 4, v r. 1929 se stavěla nová stodola u čp. 16, v r. 1931 nahradila novostavba dřevěný dům čp. 11 a v r. 1934 dřevěný dům čp. 13.

25) Jednalo se o několikaletý projekt, se kterým souviselo vytvoření odpadního kanálu z meliorací, který měl zamezit nežádoucí vlhkosti pozemků po zvednutí vody v Labi vybudováním jezu. Práce na přkoku probíhaly ještě

památníku padlých ve světové válce. Když byl v roce 1933 založen v obci hasičský sbor, započala stavba zbrojnice, kombinovaná se skladištěm hospodářských strojů. Za hostincem čp. 21 bylo při této příležitosti zřízeno dětské hřiště, které mělo současně sloužit i hasičům jako cvičiště. Téhož roku byla při silnici u tzv. Mateřovského odpadu (strouha) hloubena studna pro případ nutné potřeby vody. Počátkem 40. let 20. století zanikla, nejspíše v souvislosti s válečnou rekvizicí zvonku, obecní zvonička. Obec si bezprostředně po jeho zabavení pořídila nový železný zvonek, který byl však zavěšen již na transformátor v blízkosti kříže a tradiční sloupová zvonička nebyla pak ani v budoucnu v obci obnovena.

8 POPKOVICE

Jihovýchodně od Srnojed leží Popkovice. I když zde poslední dřevěné stavby zanikly teprve na přelomu 70. a 80. let 20. století, většina dřevěných objektů ze starších vrstev historické zástavby se v Popkovicích přestavovala již na jeho počátku.²⁶⁾ Dřevěná zvonice byla z prostoru návsi odstraněna dokonce už v roce 1898. V náhradu za tuto stavbu vystavěla obec svým nákladem v roce 1901 v sousedství kamenného návěsního kříže z roku 1862 zděný kombinovaný objekt, spojující zvonici a váhu na povozy. Po založení hasičského sboru v obci roku 1913 byla část dolního prostoru zvonice využita jako hasičská zbrojnice a v následujícím roce, kdy v obci došlo k provedení elektrifikace, byl prostor váhy přeměněn

i po dobudování zdymadla v r. 1935 a současně se až do roku následujícího stavěly proti vodě v úseku přívozu u Blatníka k Rosicům ochranné hráze. Po zvednutí vody nastaly obtíže při provozu přívozu, ale i s koupáním: před jezem se hromadila voda znečištěná splašky apod.

26) Například usedlost čp. 1 prošla kolem r. 1905 historizující přestavbou. Vznikl zděný dům se čtyřsým průčelím a ostrým štítem, vyznačující se výraznou kvádřovanou fasádou, a nové hospodářské budovy (uvedená stavební forma domu byla znehodnocena úpravami v poslední čtvrtině 20. století, které nerespektovaly původní kompoziční zákonitosti stavby). Dřevěná sýpka usedlosti čp. 12 existovala ještě v 60. letech 20. století, ostatní objekty areálu byly však nově stavěny již v průběhu let 1926–33, domem počínaje přes stodolu, kůlnu, řezárnu a chlév. Dvoumlatová stodola z režného zdiva, využívajícího kontrastu červených a bílých cihel, se vyznačovala dvěma vjezdovými rizalitou se sedlovými střechami, v jejichž štítech se mezi ostřešnicemi uplatnily dřevěné, ornamentálně vyřezávané výplně. Režné cihly byly jako materiál použity i k vybudování ohradních zdí a pilířů vjezdu do dvora, zatímco před domovním průčelím se uplatnil ozdobný kovový plot na podezdívce. V rámci oprav škod, způsobených v r. 1929 větrem, byl v usedlosti čp. 6 nově vystavěn špýchar a kůlna (1930). Po škodách způsobených větrem byl stavebně upravován také domek čp. 17 a opatřen příznačnou dobovou fasádou s plastickým dekorem nad okny.

v transformátor. Rozšiřování intravilánu probíhalo podél komunikací vycházejících z obce a jižně od sídelního jádra až k potoku Bylance, kde se formovalo několik ulic. V roce 1911 se popkovického katastru týkalo přerozdělení pozemkového majetku tzv. čívického panství. Největšími vlastníky se stali již dříve zmiňovaní Emanuel Kokeš a Miloslav Hladík, kteří taktéž v katastru Popkovic začali rozvíjet hospodářské aktivity svých velkostatků. Zatímco Kokeš se zaměřil na kácení lesů a proměňoval jejich pozemky v ornou půdu (u Popkovic například les Malá Pišice), Hladík ve snaze využít stávající ornou půdu a luka vložil úsilí do vybudování dvou o samotě stojících statků (hospodářských dvorů), z nichž jedním byl dvůr Hladíkov u Barchova a druhým Kamenný dvůr (s čp. 62) na pozemcích V pašti, respektive na území někdejšího rybníka s názvem Kamenný mezi Popkovicemi a Třebosicemi. Obecně odpovídal vývoj zástavby obce v průběhu 1. poloviny 20. století obecným standardům i rozšířeným možnostem obživy, daným zejména rozvojem průmyslových podniků na okraji blízkých Pardubic. Nejbližší k Popkovicům z nich byla ropná rafinerie u Svítkova (fungující od roku 1889). Zástavba obce byla tudíž záhy ovlivněna zájmem dělnictva, které v rafinerii našlo zaměstnání, mít v lokalitě vlastní obydlí. Poté, co se již příslušníci této sociální skupiny nespokojovali pouze s bydlením v nájmu, usilovali o možnost stavět si v Popkovicích domky. Zesílený stavební ruch v obci nastal zejména po vzniku samostatného československého státu. Rozvoj stavení činností podporovala obec tím, že od roku 1920 průběžně prodávala obecní pozemky na stavební místa. S novou výstavbou započalo zprvu stavební družstvo ze Svítkova, jehož prostřednictvím byly postaveny příznačné maloprostorové rodinné domky, jednotlivé nebo ve formě dvojdomků, okapovým průčelím orientované ke komunikacím k Pardubicům, k Přelouči a ke Svítkovu, u kterých vznikaly nejvíce, ale uplatnily se i v prostoru mezi průjezdní komunikací a Bylankou. Spolu s přírůstkem individuálních staveb privátních osob dosáhla zástavba Popkovic v rámci této stavební aktivity do roku 1936 počtu 113 popisných čísel.²⁷⁾ Mimo privátních staveb vznikaly v obci

27) V r. 1920 družstvo vystavělo dva dvojdomky (čp. 63/64 a 65/66) a v následujícím roce dalších šest domků (čp. 67 – 72) v různých místech. V letech 1923–1936 pak bylo nově vystavěno čp. 73 (1923), čp. 74 a 75 (1924), čp. 76 – 80 (1925), čp. 81 – 83 (1926), čp. 84, 86 a 87 (1928), a to zejména při komunikaci k Pardubicům, na různých místech pak čp. 99 a 100 (1929), čp. 101 – 106 (1930), čp. 107 a 108, 109 (nová kovárna) (1933), stavby čp. 110 a 111 (1934), čp. 112 (1935) a čp. 113 (1936).

i objekty určené veřejnosti. Konkrétně v roce 1928 proběhla při komunikaci k Pardubicům stavba obecního domu (čp. 89) podle projektu Karla Řepy. Jednalo se o přízemní objekt s podkrovím, mísící v sobě inspiraci tradičními lidovými stavbami s prvky architektonické moderny. Kromě obecní úřadovny se v něm počítalo s umístěním školní expozitury a obecního bytu. V rámci slavnostního předání domu k užívání v roce 1929 byla na jeho průčelí odhalena pamětní deska padlým ve světové válce. V roce 1935 byla v prostoru návsi na pravém břehu Bylanky postavena nová hasičská zbrojnice, přízemní budova s plochou střechou a s příznaky doznívajícího rondokubismu, na jejíž boční stěně pod modernistickou balustrádou při okraji střechy byl vytvořen plastický znak hasičského sboru, doplněný datací stavby.

Od počátku 20. let probíhaly také stavební úpravy staršího stavebního fondu. Přestavovaly se nejen domy (čp. 14, 24 a 31 (1922), čp. 12 a 20 (1926), znovu čp. 14 a čp. 25 (1927)), ale běžně také chlévy a stodoly.²⁸⁾ Některé objekty procházely různým využitím, například v roce 1923 byla z vyhořelého chléva v usedlosti čp. 2 zřízena klempířská dílna, která však byla již v pět let později přestavěna na obydlí (čp. 88). Stavebními úpravami prošel počátkem 20. let také hostinec čp. 23. Dne 4. 7. 1929 byl při vichřici zpusťšen Kamenný dvůr, jehož části se ocitly v sutinách. V obci vichr poškodil také čp. 20, 17, 16, zničil dřevěnou stodolu u čp. 13 a novou stodolu u čp. 1, čp. 6 a 7. Škody si samozřejmě vyžádaly stavební aktivitu. I ve 30. letech pokračoval stavební vývoj obce obdobným způsobem jako v letech předchozích. K výraznějším projevům patřily úpravy obou místních hostinců, zřízení patra u čp. 80 (1930), přestavba usedlosti čp. 3 (1934) a znovupostavení čp. 7 po požáru (1936). Novostavby hospodářských objektů byly stále běžné. U čp. 6 byl stavěn špýchar a kůlna (1930), u čp. 12 nová stodola, kůlna, řezárna a chlév (1933), u čp. 4 a 38 byly přistavovány chlévy (1933 a 1935). Úprava veřejných prostranství se zaměřovala hlavně do okolí návsního kříže a polyfunkčního objektu zvonice. V roce 1919 byla severovýchodně od kříže vysazena pamětní tzv. lípa svobody.

28) Například v Kamenném dvoře se rozšiřovaly hospodářské objekty (vepřínec) v r. 1922, v r. 1923 proběhla přestavba stodoly u čp. 34, zatímco nový chlév a stodola se stavěly u čp. 60, v r. 1927 se stavěly nové hospodářské budovy v čp. 27.

9 STARÝ MATEŘOV

Další lokalitou, která je předmětem našeho zájmu, je obec Starý Mateřov, ležící jihozápadně od Popkovic.²⁹⁾ Dřevěné objekty historické zástavby obce prošly postupně (kromě domu usedlosti čp. 9) přestavbou doslova od základu. Tyto přestavby probíhaly již na počátku 20. století a poté hlavně od 60. let, kdy obecně nastala v prostředí vesnic etapa stavebních úprav objektů ze starších vrstev zástavby.³⁰⁾

29) Přízvisko Starý se pro historické jádro obce začalo používat poté, co rozparcelování zdejšího dominikálního dvora vedlo v letech 1776–1790 ke vzniku nových usedlostí v prostoru tohoto dvora a na dominikální pastvině při severním okraji vsi. Tyto nově utvořené části obce spolu s dalšími obydlími, vzniklými na obecní půdě nebo na zbytku někdejší dvorské pastviny, se pak nazývaly Nový Mateřov, respektive zástavbě na pastvině při severním okraji vsi se podle pomístního jména Spálovský obecně říkalo Spálov. Nová zástavba na Spálově navázala po parcelaci dvora na několik již tu stojících domků (čp. 22 – 26), situovaných na obecní půdě nad levým břehem potoka, a utvářela se postupně v ploše někdejší panské pastviny tak, že uprostřed ní vzniklo volné obdélné prostranství návesního charakteru.

30) Například přestavba, kterou prošlo na počátku 20. století čp 5, pokračovala dalšími úpravami právě v 60. letech: při výměně oken a při obnově fasády byla tehdy použita břízolitová omítka, tvořící na průčelí vodorovná, barevně odlišená pole. Celková silueta objektu zůstala ale zachována včetně ostrého štítu s přesahem střechy nad vysunutá zhlaví vaznic krovu a někdejší stodůlky, navazující kolmo na dům. V areálu čp 7 získaly na počátku 20. století novou podobu jak dům, tak i stodola. Přední obytná část domu, která dostala vůči návesnímu prostoru okapovou orientaci, se touto kompozicí i zastřešením valbovou střechou přiblížila vilovému typu, při čemž dojem zvýrazňovala i zdobná fasáda s nárožním kvádrováním a výraznými římsami s konzolkami nad okny a architektonicky zvýrazněnou nadezdívkou půdy s okénky. Zadní hospodářská část domu zůstala řešena tradičně včetně zápraží a střešního vikýře. Kolmo navázala na tuto část domu stodola s vaznicovým krovem, dekorativně využívající kontrastu nároží z režných cihel a ploch pokrytých omítkou. Vůči návsi se prostor usedlosti uzavřel ozdobným litinovým plotem s železnými vraty s brankou. Zásahem do uvedené stavební podoby usedlosti byla ve 2. polovině století výměna oken v obytné části domu, která proběhla zcela bez ohledu na kompoziční řešení dosavadní fasády, čímž se originální řešení domu znehodnotilo. Při zachování tradičních kompozičních schémat byly ve zděné přízemní objekty přestavěny v 1. čtvrtině 20. století dřevěné domy čp. 22 a 23 a také dřevěný dům čp. 27 na Spálově byl v 60. letech přestavován ve zděný přízemní objekt s obytným podkrovím při zachování štítové orientace stavby vůči veřejnému prostranství. Na tradiční proporce vesnických staveb navázal štítem zkoseným valbičkou, při obvodu ohraničeným římsou, rozšířenou ve spodních úhlech štítu v trojúhelníkové plochy, navozující dojem zakrytí zhlaví vaznic krovu. Ve štítovém průčelí novostavby byla použita dobová trojkřídlá okna, na okapové stěně i dvoukřídlá, břízolito-

O stavebních projevech, příznačných pro 20. století a odpovídajících zároveň tradičním příznakům vesnické zástavby, vypovídá ovšem v lokalitě řada dalších dokladů. Pokud jde o stavby, vznikající formou přestavěb objektů ze starší doby, je třeba se zmínit o domě usedlosti čp. 6, v jehož ztvárnění se mísí dozvuky historizujících slohů s využitím secesně pojatých inspirací tradiční lidovou architekturou. Ve štítě je dům datován rokem 1921 a spolu s přilehlými hospodářskými budovami nahradil starší dřevěné objekty. Novostavba, již s vaznicovým krovem, využívala zažité kompoziční principy tradičních vesnických staveb stejně výrazně, jako tomu bylo u starších vrstev zástavby. Dvouosé průčelí má štít zkosený valbičkou, v ploše štítu jsou sdružená okénka se šambránami a segmentovou nadokenní římsou s volutami. Fasáda je členěná kvádrováním na nárožích i v plochách, dalšími výzdobnými prvky jsou plastické hvězdice a pod okny v kvádrování obdélné vpadlé výplně. Zajímavým celkem se stal také areál usedlosti čp. 10, sestávající z domu, přízemní sýpky a stodoly. Ve zděný byl patrně přestavěn již v polovině 19. století, jak naznačují hambalkové krovy domu i sýpky a štěrbínovitý typ větráků v nádvoří ploše domovní střechy, ovšem v 2. čtvrtině 20. století prošel dalšími stavebními úpravami, při kterých vznikly ostré přizdívané štíty s hranou převyšující sklon stávajícího hambalkového krovu, zatímco plochu štítového

vou omítku rozčlenila barevně odlišená pole ohraničená rytými linkami. Také u domu čp. 28 na Spálově, přestavěného ve zděný ve 2. čtvrtině 20. století, zůstala štítová orientace vůči veřejnému prostranství zachována, při čemž ostrý štít dvouosého průčelí překryl přesah střechy, spočívající na vysunutých zhlavích vaznic krovu. V poslední čtvrtině století došlo u tohoto objektu k výměně oken a k pořízení nové hladké fasády. K domu čp. 29 na Spálově byla již na počátku 20. století paralelně přistavěna zděná hospodářská budova s výměnkem, dům sám byl pak ve 2. čtvrtině století přestavěn ve zděný v téže stavební situaci jako původní objekt. Ve 2. polovině století byly obě budovy stavebně upraveny. Zůstaly jim ostré štíty, ovšem bez přesahu okřídlení střechy, ramena štítů ohraničovala římsa s příznačnými trojúhelníkovými plochami ve spodních úhlech štítu, užita byla standardizovaná dvou a trojkřídlá okna, k domu byla přistavěna vstupní veranda, fasády pokryla břizolitová omítkou. Dům čp. 35 na Spálově byl ve zděný přestavěn na počátku 20. století v obvyklých formách, s dvouosým průčelím s ostrým štítem, chráněným přesahem střechy. Na parcele sousedního zaniklého dřevěného domu čp. 36 byl v poslední třetině 20. století vystavěn patrový dům čp. 53 s valbovou střechou, typický příklad domů, stavěných zejména v 70. letech, s břizolitovou omítkou a standardizovanými trojkřídlými okny. Obvyklým ohrazením pozemku kolem domu se ve 2. polovině 20. století staly jednoduché kovové ploty na betonové podezdívce, přístup do dvorů umožňovala kovová vrata s brankou mezi železnými pilíři.

průčelí geometricky rozčlenily plastické pásy, zvýrazňující obvod štítů i stěn a přechod mezi stěnou a štítem. V ploše štítů se uplatnil palladiánský motiv štěrbinových okének a při okrajích na přechodu stěny ve štít kruhové medailony s reliéfem dívčí hlavy. Plochy stěn rozsáhlé stodoly s vaznicovým krovem členily lizény z režných cihel. Kolem roku 1920 byl elegantním způsobem přestavěn ve zděný dům čp. 14. Tato přestavba, vycházející z proporcí tradičních vesnických domů, využila pro ztvárnění exteriéru secesně pojaté inspirace tradiční lidovou architekturou, zejména kvádrováním fasády, vycházejícím z vizuálního vjemu roubených konstrukcí. Někdejší domek čp. 34, ve kterém byla v průběhu 19. století zřízena hostinská živnost, prošel jednak pseudorenesanční přestavbou, při které byl rozšířen, zastřešen valbovou střechou a opatřen odpovídající fasádou s kvádrováním a výraznými nadokenními římsami, jednak dalšími úpravami v roce 1925, kdy byl objekt znovu rozšiřován včetně vikýřovitě dvouosé podkrovní vestavby v průčelí a fasáda získala secesním stylem ovlivněný charakter.

Od počátku 20. století vznikaly v lokalitě novostavby, vyznačující se dvouosým průčelím s ostrým štítem a dobově samozřejmým vaznicovým krovem, při čemž nadezdívku půdy oddělovala od stěn úzká římsa. Okna obytných prostor byla členěna do tvaru „T“. Tyto novostavby se většinou vyznačovaly zdobným ztvárněním fasády, komponované z prvků, obvyklých u historizujících slohů, při čemž každá z takto ztvárněných fasád byla jedinečným originálem. Příznačnými doklady objektů, budovaných tímto způsobem, byly například domy čp. 65 a 68 z roku 1907 nebo čp. 73 z roku 1912.³¹⁾ Určitou změnu architektonických forem vnesla do obce hlavně stavební činnost Obecně prospěšného bytového a stavebního družstva ve Svítkově, které v letech 1920–22 vystavělo domy čp. 79–85, většinou ve formě podélně ke komunikaci orientovaných dvojdomků, a to při silnici k Třebosicům. I ve 20. a 30. letech se ovšem stavěly také domy ve zcela tradičních formách, tedy se štítovou orientací vůči komunikaci a s obvyklou vnitřní dispozicí vzhledem k ose stavby.³²⁾ Také ve Starém Mateřově ovlivnily v 1. třetině 20. století charakter veřejných prostranství

31) Kromě uvedených vznikly v prvních dvou desetiletích 20. století například i domy čp. 67 (1901), čp. 66 (1904), čp. 64, 70, 71, 72 (1907), čp. 69 (1908), čp. 76, 77 (1911), čp. 75, 86 (1912).

32) Byly to například domky čp. 88, 89, 90, 91 (1925), čp. 93 (1928), čp. 94 (1930), čp. 97 (1933), čp. 99 (1936).

v obci dobové trendy. V roce 1913 došlo v rámci regulace Mateřovského potoka zároveň i k úpravě návesního prostoru. V roce 1927 proběhly úpravy návesního rybníka zvaného Močidlo, aby mohl sloužit nejen jako požární nádrž, ale také jako koupaliště. V témže roce byl na křižovatce v prostoru návsi osazen poměrně náročně zpracovaný a ještě ze secesních forem vycházející pomník válečným obětem, který podle návrhu Františka Blažka z Hořic provedl v žule pardubický sochař Zahálka.

10 TŘEBOSICE

Obec Třebosice jihovýchodně od Starého Mateřova se vyznačovala již na počátku 20. století především zděnou zástavbou.³³⁾ Lze říci, že zástavba Třebosic tvořila tehdy harmonický celek, propojující architekturu různých stylů tak, aniž by byl narušován tradiční dispoziční a kompoziční charakter vesnického sídla. Průběžný vývoj intravilánu v 1. třetině století pak tuto harmonii nijak výrazněji nenarušoval. Docházelo při něm jednak k zahušťování zástavby na parcelách, oddělovaných od stávajících usedlostí, jednak vznikaly nové stavební parcely při východní straně cesty, vedoucí po dosavadní východní hranici intravilánu od Dřenic směrem k Popkovicům. Vznikající novostavby byly přízemní, některé měly výraznou nadezdívku půdy. Zatímco na parcelách, oddělených od starších usedlostí, byly tyto novostavby orientovány ke komunikaci jak štítově, tak podélně, na parcelách, které intravilán rozšiřovaly, byla štítová orientace nových domů výlučná, stejně jako jejich tradiční dispoziční řešení, ačkoliv byly projektovány jen s minimálním hospodářským vybavením. Vzhledem ke stavu a relativní novosti objektů zástavby Třebosic nedocházelo v 1. třetině 20. století k výraznějším stavebním úpravám staršího stavebního fondu. Ty vzrostly až ve 2. polovině 20. století, kdy byl původní architektonický styl většiny staveb setřen a zjednodušen.³⁴⁾ Protože i stav

33) Výrazné zásahy do zástavby obce si vyžádaly požáry v polovině 19. století. Obnova staveb probíhala ve formě zděných objektů s hambalkovými krovky a zvalbenými i ostrými štíty a dekorativně ztvárněnými fasádami s výzdobou, založenou na barevném kontrastu i ve formě plastických motivů. Řada z těchto objektů přetrvala do 20. století, promísená se stavebními úpravami mladšími, jejichž projevy se tradičním proporcím a kompozičním normám nevymykaly a navazovaly na ně.

34) Například v případě usedlosti čp. 3, vyznačující se vjezdovou bránou s tympanony nad průjezdem a symetricky komponovanými brankami (průchozí a slepou), zdobenou plastickou ornamentální výzdobou a plastikami pi-

veřejných prostranství v obci byl již z předchozí doby v uspokojivém stavu, k výraznějším činnostem spojeným se zásahy do stavu životního prostředí patřila v 1. třetině 20. století hlavně činnost vodního družstva (pro obce Starý Mateřov, Třebosice a Staré Jesenčany), které provádělo kromě odvodňování pozemků úpravu potoků Bylanky a Dubanky včetně jejich soutoku pod Třebosicemi (1913). Další výraznější stavební akcí v obci byly práce na rozšíření stávajícího hřbitova při severním okraji intravilánu (1915). Celý pozemek byl při této příležitosti ohrazen novou zdí, komponovanou z režných červených a bílých cihel a prostupnou dvojími kovovými, dekorativně zdobenými vraty, nově upravena byla márnice s věžičkou k zavěšení zvonku. O několik let později se opravovala dřevěná kostelní zvonice (1922). V roce 1931 byla v Třebosicích nákladem obce provedena elektrifikace včetně postavení transformátoru při komunikaci naproti mlýnu čp. 15 (sít byla uvedena do provozu o místní pouti 4. 7.)

11 STARÉ JESENČANY

Staré Jesenčany leží východně od Třebosic,³⁵⁾ při železniční trati od Pardubic směrem na Chrudim. Význam železnice pro obec vzrostl poté,

niových šišek. Tympanony byly sneseny, pouze na pilířích brány zůstaly zachovány zbytky plastické výzdoby. Trojosé průčelí domu, původně s ostrým klasicizujícím štítem, odděleným římsou od štítové stěny, bylo zjednodušeno odstraněním římsy, náhradou šestitabulkových oken dvojtabulkovými a pokryto cementovou omítkou. Omítnuta byla i ohradní zeď v sousedství brány. Zcela naopak zanikla jiná vjezdová brána s profilovaným tympanonem z 1. poloviny 19. století, která bývala součástí usedlosti čp. 12, ale již v prvních desetiletích 20. století byla nahrazena vraty mezi zděnými pilíři. Z dalších úprav jmenujme přeměnění zvalbeného štítu domu čp. 28 v ostrý snesením valbičky, odstranění římsy oddělující štít od průčelní stěny u domu čp. 11 a použití nové hladké fasády, výměnu oken (1960) a novou fasádu (1973) školní budovy z roku 1880, která nerespektovala původní historizující řešení, takže plastické architektonické členění bylo nahrazeno hladkými plochami. Stejně tak nová fasáda z poslední čtvrtiny 20. století prakticky zcela potlačila ozdobné prvky na domě usedlosti čp. 13, kde před tímto zásahem bylo možno pod historizujícími úpravami ještě vysledovat i řešení z roku 1855, kdy byl dům obnovován po požáru. Snesen byl obloučkový vlys lemující štít domu čp. 20, zaniklo původní členění fasád okny, římsami a kvádrováním u domu čp. 31, jehož nadezdívka byla v 90. letech využita k vybudování obytného polopatra. Netypickým příkladem druhotné úpravy objektu historické zástavby ve 2. polovině 20. století je usedlost čp. 8, kde byl na sklonku 90. let ostrý domovní štít (doložený již koncem 19. století) nahrazen profilovaným.

35) Když byla počátkem 80. let 18. století zrušena severovýchodně ode vsi ležící skupina rybníků (Nový Jesenčanský, Starý a Michálek), část jejich půdy byla emphyteuticky rozdělena a při někdejších hrázích vznikla osada, do

co byla v roce 1887 zřízena místní osobní železniční zastávka, rozšířená v roce 1915 také pro nákladní dopravu. Těleso železnice se tehdy rozšiřovalo navážkou z meliorované bažinaté půdy nivy potoka Jesenčanky, kde vznikl při této příležitosti východně ode vsi tzv. meliorační rybník. Od počátku 20. století nepatřily Jesenčany k lokalitám, které by ve vývoji své zástavby nějakým způsobem stagnovaly. V roce 1915 se v intravilánu obce objevil (na parcele oddělené od usedlosti čp. 12) i první dům vilového typu (čp. 36), secesizující přízemní objekt s obytným podkrovím a prvky, jejichž prostřednictvím tehdejší architektura demonstrovala svou inspiraci tradičními vesnickými stavbami. Zahušťování intravilánu probíhalo zejména při výstupu z návsi směrem k severu a v jižní části intravilánu včetně okolí komunikace k Třebosicům. Novostavby z 1. třetiny 20. století zachovávaly jak tradiční trojdílnou dispozici vesnických domů, tak v převažující většině i štítovou orientaci ke komunikaci, dekorativní výzdobu štítových průčelí i soustředění na reprezentační ztvárnění dalších součástí stavby, například vjezdových vrat do dvorů, z nichž vynikala kovová vrata u domku čp. 41. Naopak ze starších příkladů ještě historizmem ovlivněných staveb se i v Jesenčanech uplatnily charakteristické prvky, zpestřující okapová průčelí rozsáhlejších budov tvarovanými, či římsami a další výzdobou zvýrazněnými nízkými štíty (tympanony), vyvedenými nad okapovou římsu například nad vchody či na nárožích. Takto řešena byla v Jesenčanech nová budova hostince čp. 8 včetně kvádrované fasády a výrazných nadokenních říms, jiný prosazující se prvek historizujících domů, valbová střecha, byla použita na domě usedlosti čp. 22. Ojedinele se v obci uskutečnila i stavba odrážející nejnovější stavební trendy, konkrétně ve 30. letech vznikl v sousedství usedlosti čp. 10 další dům vilového typu s příznačnými vysokými ostrými štíty, sídlo místní Kampeličky a obecního úřadu (čp. 57). Do stavební podoby obce zasahoval v 1. třetině 20. století také oheň, jemuž podléhaly zejména stavby dřevěné,³⁶⁾ jejichž počet se průběžně snižoval i demolicemi v zájmu uvolnění parcely pro novou stavbu nebo z důvodu zchátralosti.³⁷⁾

r. 1921 přičleněná pod Jesenčany. Jelikož se pro ni vžilo pojmenování Nové Jesenčany, vedla její existence k zavedení názvu Staré Jesenčany pro sídlo historicky starší.

36) Ohni podlehly někdejší pastouška čp. 6 (1913) i další mladší obecní domek označovaný za pastoušku čp. 26 (1915), srub s kůlnou v čp. 12 (1920), dům čp. 29 včetně stodoly (1924), polygonální stodola v čp. 2 (1925) a sroubek v čp. 3 (1931).

37) Například v místě domu čp. 27 vznikla v 60. letech dobově příznačná novostavba rodinného domku. V případě čp. 29 došlo po požáru k pokusu

Také intravilán Jesenčan dotvářely veřejné objekty různé funkce, mající význam i ve 20. století. V prostoru návsi se jednalo o zděnou přízemní zvonici z doby kolem poloviny 19. století, jejíž stanová střecha byla opatřena sanktusníkem. Poblíž čp. 29, tedy na rozcestí k Třebosicům a k Medlešicům, stál od roku 1808 mezi dvěma lipami kříž, který poté, co byl v 1. třetině 20. století poškozen větrem, dal svým nákladem Vincenc Štěpánek z čp. 32 znovu pořídit z leštěné tmavé žuly včetně pamětního nápisu, který okolnosti zhotovení uvádí na zadní straně korpusu. Zakázku zhotovil pardubický sochař Zahálka, k posvěcení kříže, obklopeného zahrádkou s ozdobným kovovým plotem, došlo v roce 1935. Elektrifikace vedla k postavení transformátoru u čp. 16, dobově charakteristické stavby se stanovou střechou, využívající dekorativní působnosti linií z režných cihel a segmentového zvýraznění vstupu. Obdobné dekorativní prvky byly využity též při stavbě hasičské zbrojnice, zbudované v sousedství hostince čp. 8, v ulici, směřující z návsi k severu. Snaha o důstojnou úpravu veřejných prostranství vedla již v roce 1883 k vydláždění návsi chrudimským stavitelem Staňkem. Tato úprava sloužila až hluboko do 20. století.

12 DRAŽKOVICE

Na východě sousedí se Starými Jesenčany lokalita Dražkovice. Četnost zděných staveb na počátku 20. století zde byla především důsledkem několika rozsáhlých požárů, jimiž vesnice v průběhu 19. století prošla. Zbylé dřevěné objekty v průběhu 1. třetiny 20. století ze zástavby Dražkovic až na výjimku vymizely.³⁸⁾ Etapa staveb, ovlivněných soudobými historizujícími vlivy v architektuře, znamenala pro Dražkovice vznik celé řady zajímavých objektů, vznikajících ještě i na přelomu 19. a 20. století. Domy z tohoto období byly řešeny jednak v návaznosti na tradici štítové orientace vůči komunikaci, výjimkou ovšem nebyla ani volba orientace domů okapovým průčelím ke komunikaci, často pak zastřešených valbovými střechami nad půdními nadezdívkami a využívajících kompoziční

o rekonstrukci formou obezdění původní stavby: zděné pilíře v rozích objektu vytvářely zároveň prostor pro nadezdívku půdy a spočívala na nich taškami krytá střecha s vaznicovým krovem, při čemž štíty a bočnice nadezdívky byly vyplněny bedněním. Přestavba ovšem nebyla nikdy dokončena a dům posléze zanikl.

38) K r. 1932 vykazala statistika o stavebním materiálu domů v obci osm domů postavených převážně z nepálených cihel, deset domů postavených převážně z opuky a třicet osm domů z pálených cihel. Doškovou krytinu tehdy mělo sedm domů.

symetrie při ztvárnění průčelí, často značně honosných.³⁹⁾ Stále větší podíl získávaly v obci jakožto stavební materiál pálené cihly, neboť narostla i jejich výroba při využívání ložisek vhodné hlíny v blízkém okolí obce.⁴⁰⁾ V době rozmachu cihlářské výroby v regionu se na přelomu 19. a 20. století dostávalo na stavbách do obliby též využití režného zdiva z cihel vícekrát pálených. Takové zdivo bylo v Dražkovicích použito například při přestavbě usedlosti čp. 1. Touto stavební akcí vznikl ucelený areál moderně koncipovaného zemědělského podniku, ovlivněný ještě částečně architektonickým historizmem, ale nesoucí již výraz secesního pojetí, orientovaného navíc do okruhu těch staveb, jejichž ztvárnění vycházelo z inspirace tradiční tzv. lidovou architekturou. To se odrazilo nejen v dekorativním využití dřevěných prvků, užívaných ostatně i na historizujících stavbách, ale hlavně na výrazném kabřinci s makovičkou v průčelí hospodářského objektu, jehož záklopa nesla i nezbytný pamětní nápis. V rámci přestavby byl do areálu zakomponován kamenný kříž, pořízený obcí v roce 1899 jako připomínka půlstoletí panovnickovy vlády, který nahradil starší objekt, tradičně na přilehlé komunikační křižovatce při jižním okraji intravilánu situovaný. Při vstupu do dvora usedlosti byla do ozdobného kovového plotu na podezdívce začleněna zděná kaplička s vyobrazením Madony v keramické mozaice, příznačné právě pro secesní styl, stejně jako zakomponování iniciál tehdejšího majitele usedlosti, Václava Tichého, do hlavic pilířů vjezdu do dvora. Vícekrát pálené cihly byly též použity jako architektonický výraz věžovitého vodojemu, postaveného v souvislosti s melioracemi zemědělských pozemků při struze, čle-

39) Například výrazný pseudogotický vlys lemující obvod štítu se uplatnil na trojosem průčelí domů usedlostí čp. 23 a 33, v pseudogotickém stylu včetně motivů cimbuří bylo ztvárněno průčelí domu usedlosti čp. 13. Přízemní, symetricky komponované a okapovým průčelím ke komunikaci orientované domy byly postaveny u usedlostí čp. 12 (s domovním průjezdem do dvora) a čp. 19, zatímco dům v areálu čp. 11 byl dokonce vyveden do patra. Do období historismem ovlivněných staveb spadá i postavení gotizující návesní kaple Andělů strážných v místech dosavadní sloupové zvoničky. Součástí stavby z let 1882–83 byla věžička opatřená nejen nezbytným zvonkem, ale také hodinami.

40) V r. 1881 vystavěl pardubický stavitel Václav Kašpar v sousedství starší (někdejší panské) cihelny u Mikulovic (s čp. 43) cihelnu kruhovou (čp. 54), která v důsledku dobového stavebního rozmachu dobře prosperovala, takže v r. 1909 byla rozšířena a pod vlivem konkurence byla na kruhovou cihelnu přebudována i sousední cihelna starší. V r. 1898 zahájila výrobu další blízká cihelna, založená v Blatě Františkem Tichým, jejíž výrobní kapacita byla po několika letech taktéž rozšiřována.

nící prostor za usedlostmi čp. 13 a 14.⁴¹⁾ Při provádění elektrifikace obce v roce 1918 vznikl v prostoru návsi další objekt ve stylu ovlivněném secesí: transformátor se sedlovou, nad štítu zvalbenou střechou.⁴²⁾

Stavební činnost se v 1. třetině 20. století zaměřovala především na úpravy stávajících objektů. V roce 1928 proběhla například přestavba areálu čp. 14, na jehož místě vznikla příznačná novostavba obytné vily s neúplným patrem a dvěma balkóny a v jejím sousedství restaurace s rozměrnými okny do sálového prostoru. Teprve na počátku 30. let bylo postaveno i několik nových domků. Pořizovali si je dělníci, zámečnick, řidič. Typově se jednalo o maloprostorové přízemní rodinné domky, okapově orientované ke komunikaci. Od nich se výrazně odlišovala novostavba rodinného domu vilového typu s neúplným patrem a balkonem nad polygonálním průčelním rizalitem (čp. 67), jehož majitelem byl četnický strážmistr. K výbavě obce patřila mostní váha.

K úpravnosti obce přispívaly v 1. třetině 20. století domovní předzahrádky a chodníky. U kaple byly v roce 1915 vysazeny dvě tzv. Husovy lípy, v roce 1919 k nim přibyla tzv. lípa svobody, která posléze zahynula. Kolem roku 1930 proběhla úprava návsi, vedoucí k proměně většiny prostanství v park. V rámci těchto úprav byla zavedena dosavadní vodní nádrž. Došlo též ke zbourání obecní kovárny, sloužící zároveň i jako požární zbrojnice místnímu hasičskému sboru. Obec v té době již plánovala postavení nového obecního domu na místě vykoupené usedlosti čp. 24, což bylo posléze realizováno v roce 1937 postavením patrového objektu, obklopeného rozšířeným přízemím s oválným nárožím a obzvláštěného keramickými obklady. Do obecního domu byla mimo jiné přenesena i úřadovna poštovního úřadu, působícího v obci od roku 1908. Součástí areálu, na který bylo přeneseno popisné číslo zaniklé kovárny (čp. 25), se stala i nová hasičská zbrojnice s výjezdem do prostoru návsi. V návsním parku byl v této době umístěn také dlouho chystaný památník padlým ve světové válce z kamenného monolitu, doplněného bronzovou plastikou sokola.

13 MIKULOVICE

Jihovýchodně od Dražkovic leží Mikulovice. Ložiska vhodné hlíny v extravilánu obce vedla již na počátku 19. století k zahájení výroby pále-

41) Vodní družstvo pro obce Mikulovice, Dražkovice, Ostřešany, Medlešice a Blato vyvíjelo činnost v letech 1927–1939.

42) Objekt zachycují obrazové dokumenty, například in: PHP III, 1909–1926, s. 363. Ve 2. polovině 20. století zanikl.

ných cihel, což se odrazilo i ve stavebních realizacích v obci.⁴³⁾ Dřevěné domy v obci zanikly ještě před polovinou 20. století.⁴⁴⁾ Kromě privátních staveb, z nichž určitou výlučnost měla přestavba domu usedlosti čp. 3, spočívající ve vytvoření patra s průčelím ve stylu atikového štítu, vznikl v Mikulovicích v 1. třetině 20. století obecní domek (čp. 56). Samostatné popisné číslo obdržely již dříve zřízené dělnické byty, obývané zejména cihlářskými dělníky (čp. 57, 65, 67, 68). Nové domky si kolem roku 1930 postavili dělník, učitel, zedník, holič, řidiči. Z veřejně prospěšných staveb, uskutečněných v průběhu 1. třetiny 20. století, bylo nejvýraznější zřízení nového hřbitova jižně od kostela (na protilehlé straně komunikace do Ostřešan), které proběhlo v roce 1904. Hřbitov byl ohrazen zdí z režných cihel, vstup umožňovala zaklenutá brána z téhož materiálu, vztyčen byl pískovcový kříž na výrazném soklu.⁴⁵⁾ Elektrifikace probíhala v roce 1922. V témže roce byl v parčíku před školní budovou odhalen pomník padlým ve světové válce s plastikou českého lva, šlapajícího na dvouhlavého orla (symbol monarchie), kterou vytvořil chrudimský sochař František Zelený. Ve 2. čtvrtině 20. století došlo v rámci oprav školní budovy k obnově fasády, při čemž historizující kvádrování bylo nahrazeno hladkou cementovou omítkou a původní okna vyměněna za typově odpovídající provedené modernizaci. Také hasičská zbrojnice na místě vyhořelého čp. 20 jednoduchým řešením vycházela již z funkcionalistických trendů. Ani

43) Cihly vyráběla zprvu dominikální cihelna, zřízená v severním svahu Mikulovického kopce. V sousedství této cihelny (k níž patřilo zděné obydlí čp. 43) vznikla v poslední čtvrtině 19. století cihelna ještě jedna (s čp. 54). Obě cihelny produkovaly své výrobky i v průběhu 1. třetiny 20. století. Například v r. 1910 vyráběla novější cihelna (Závod cihlářský V. Kašpara synové) zejména hladké různobarevné strojové cihly, hladké cihly, radiální cihly pro stavbu komínů a studní, ruční tašky, prejzy, drenážní trubky a dláčky. Starší cihelna byla i po požáru v r. 1923 znovu obnovena statkářem M. Hladíkem z Barchova. V r. 1932 se v obci kromě dřevěných hospodářských objektů nacházely tři roubené domy včetně dochovaných lomenic a pamětních nápisů na záklopách, 14 domů bylo postavených pouze z nepálených cihel. Hlavně z opuky postavených jich bylo 7, pálené cihly převažovaly u 44 domů. Doškovou krytinu mělo v této době 11 domů.

44) Z nich dům čp. 36 původních proporcí nepozbyl, ale stavebně byl upraven včetně provedení omítek, a to i v ploše štítu, kterou oživil motiv čtyřlístku.

45) Mikulovický hřbitov byl rozšiřován již po r. 1848, kdy nové ohrazení pohřebiště kolem kostela zahrnulo i kříž z r. 1781, stojící do té doby mimo nad úvozem cesty k Ostřešanům. Hřbitov nový byl zřízen přifařenými obcemi: Blatem, Dražkovicemi, Medlešicemi a Ostřešany.

v intravilánu Mikulovic nechybělo vysazování pamětních stromů, konkrétně v roce 1915 tři tzv. Husových lip před čp. 19, které v roce 1921 doplnila okrasná úprava, tzv. Husova zahrádka (zanikla při úpravách komunikace ve 2. polovině 20. století), jejíž zřízení bylo podníceno třisetletým výročím od pražské popravý účastníků stavovského odboje. Nezdařilo se vysazení dalšího pamětního stromu v roce 1919, tzv. lípy svobody, která záhy uhynula.

14 BLATO

Vesnici Blato, k níž náleží i zástavba osady Křemínek v severovýchodním výběžku blatského katastru, najdeme západně od Mikulovic. Protože jádro sídla zůstávalo i ve 2. polovině 19. století stranou významnějších komunikačních tras, k lepší přístupnosti měla napomoci v roce 1893 vystavěná silniční komunikace od Dřenic, přetínající železnici u strážního domku a vedená přes jižní část Blata ke státní chrudimsko – pardubické silnici. V roce 1902 byla úpravou vylepšena i komunikace od Dražkovic. První z uvedených silnic (nazývaná Nová nebo Ovesná) se stala osou pro vznik nové zástavby uličního typu, s domy orientovanými k ní jak štítově, tak i okapově formou dvojdomků. Tento sídelní rozvoj lokality byl podpořen vznikem nového podnikatelského záměru přímo v místě, a to založením kruhové cihelny při východním okraji intravilánu v roce 1898, jejíž provoz byl následně rozšiřován v letech 1907 a 1924. Poblíž cihelny vznikla nová hospoda (čp. 52), k bydlení dělníků byly přizpůsobeny blízké objekty čp. 43 (později zaniklo), čp. 47 a posléze i zrušený mlýn čp. 20, nově postaveny byly dělnické byty v čp. 55.⁴⁶⁾ Vliv cihlářské výroby v bezprostředním okolí obce, ať už se jednalo o cihly nepálené nebo i pálené, byl v historické zástavbě Blata výrazně patrný.⁴⁷⁾ V zástavbě obce byly zastoupeny všechny historické stavební vrstvy, zformované od přelomu 18. a 19. století, včetně souboru historizujících objektů, jejichž obliba trvala až do prvních desetiletích 20. století, na jejichž štítech do určité míry pokračovaly.

46) Cihelna v Blatě pracovala téměř celé století, její provoz byl ukončen v r. 1994.

47) Již skica Stablního katastru zobrazuje značný podíl nespálených, tudíž nejspíše zděných domů. K r. 1932 jsou jako roubené v obci uváděny ještě tři domy, domů, postavených pouze z opuky, je v témže roce uváděno šest, domů, postavených pouze z nepálených cihel, bylo u osmnáct. Pouze z pálených cihel postavených domů bylo vykázáno padesát čtyři. Doškovou krytinu měly v této době čtyři domy.

čovala v jiné formě tradice pamětních nápisů, běžná u štítů staveb dřevěných.⁴⁸⁾ Dřevěné objekty zanikly v obci dříve či později již v průběhu 1. poloviny 20. století. Jejich přestavby vedly ke vzniku dobově obvyklých staveb s vaznicovými krovky a ostrými i zvalbenými štíty, vjezdy do dvorů byly opatřeny dřevěnými nebo ozdobnými kovovými vraty s pilíři, zděnými z cihel nebo pískovcových kvádrů.⁴⁹⁾ Pouze dřevěná bedněná zvonice v prostoru někdejší obecní pastviny v nivě potoka Jesenčanky přetrvávala s průběžnými opravami až do roku 2002, kdy si její stav již vyžádal nahrazení historické stavby replikou, pořízenou nákladem obce, veřejnými i soukromými organizacemi a občany z Blata. Věrnost repliky nebyla dodržena pouze použitím plechové krytiny střechy místo prostých dřevěných prken.⁵⁰⁾

Přestavby staršího stavebního fondu byly i v Blatě od počátku 20. století běžným jevem, vedoucím ke vzniku řady zajímavých realizací. Například sousedící čp. 7, 8, 9 a 11 dostala při zachování historické situace jednotlivých parcel příznačný výraz štítově orientovanými objekty s charakteristickou plastickou dekorativní výzdobou (včetně architektonického ztvárnění nadezdívek půdy), vycházející ještě z historizujících slohů, zatímco obytná část domu usedlosti čp. 33 na protilehlé straně potoční nivy měla již členění fasády založené na geometrických liniích blízkých dekorativismu. Poté, co se Blato v roce 1906 stalo obcí s vlastní samosprávou, pokračoval nárůst počtu popisných čísel, započatý již koncem 19. století. Mezi lety 1918–1931 bylo v obci postaveno 13 nových domů (čp. 65 – čp. 78). Jednalo se vesměs o domky dělníků, čtyři domky patřily zaměstnancům železnice. Další domy si v následujících letech stavěli dělníci

48) Nápis byl realizován na kamenných deskách, vsazovaných do plochy štítu, konkrétně například u domu usedlosti čp. 13, kde byl takto uveden letopočet stavby (1883), nebo u hospody čp. 52, kde se kromě letopočtu (1898) uplatnil i nápis „Bože, zůstaň s námi“ a iniciály stavebníka.

49) Například dům čp. 1, zcela přestavěný v r. 1934, vynikal bohatě zdobenou fasádou, na níž se ještě i v této době mísily pseudobarokní a secesní ohlasy s příznačnými motivy lastur, festonů a kartuší, z nichž v kartuši v ploše štítu byl uveden letopočet stavby. Dům patřil v tomto období štukatérovi Josefu Fidrovi, jehož dílem fasáda bezpochyby byla, stejně jako fasáda, vzniklá při přestavbě domu čp. 41 při silnici k Dražkovicům, která se vyznačovala taktéž propojením ostrých historizujících linií s propracovaným, secesí ovlivněným dekorem s motivem čtyřlístku, lastur a věnců. Celek doplňoval vjezd do dvora s dřevěnými vraty a dřevěný tyčkový plot s režnými cihlovými pilíři.

50) Blíže o obnově zvonice in: Jan Dotzauer st.: *Obnova zvoničky v Blatě*. Obecní úřad Mikulovice, 2003.

i soukromí řemeslníci, takže v roce 1932 již obec měla 85 popisných čísel. Na přelomu 20. a 30. let bylo několik nových domků postaveno i přímo v ploše potoční nivy, respektive návsi. Jednalo se vesměs o maloprostorové domky bez hospodářského zázemí, které volbou místa stavby velmi úzce navazovaly na tradiční situování domkářských obydlí v intravilánu vesnických sídel. Obecně se novostavby z 1. třetiny 20. století vyznačovaly prolínáním dozvuků historizujících a secesí ovlivněných architektonických příznaků s postupným zjednodušováním fasád, členěných s postupem doby především plošně. Pilíře vjezdů a plotů měly tyto domy často betonové, obvykle se střídou dekorativní výzdobou. Vedle kovových plotů zůstávalo běžným materiálem ohrazování pozemků dřevo. Specifickými, dobově příznačnými projevy procházela v 1. třetině 20. století i úprava prostředí intravilánu, do něhož byly včleňovány jednak okrasné prvky, jednak stavby, sloužící veřejným potřebám. Poté, co byl v roce 1911 v Blatě ustaven samostatný hasičský sbor (od roku 1896 existoval společný sbor pro Medlešice a Blato), došlo k vystavění zbrojnice v sousedství čp. 35 s výjezdem do prostoru návsi. Elektrifikace v roce 1924 byla spojena s postavením transformátoru. V roce 1919 se v intravilánu obce sázely tzv. lípy svobody na počest obětem a získání státní samostatnosti a jako symboly národnosti a svobody: jedna před čp. 35, chráněná zahrádkou s kovovým plotem, druhá na zahradě domu čp. 48 na Křemínku (zanikla). Slavnost s tím spojená byla zároveň příležitostí ke sbírce na pořízení nového zvonu do zvonice, v náhradu zvonek, zrekvírovaný pro válečné účely.

15 DŘENICE

Další lokalitou, na kterou soustředíme pozornost, jsou jihozápadně od Blata ležící Dřenice. Součástí lokality je samostatná skupina obydlí jižně od sídelního jádra v poloze Na Hrázi, tedy při mohutném rybníkářském díle hráze někdejšího Velkého Dřenického (rybníka). Další místní části, vznikající zástavbou rodinných domků zhruba od roku 1910 při komunikaci ke vsi Třibřichy, se začalo říkat Na Habeši.⁵¹⁾ Objekty ze starší dřevěné vrstvy historické zástavby obce byly již v 1. třetině 20. století přestavěny. Například dům usedlosti čp. 3 v prostoru návsi byl přebudován ve zděný v tradičních dimenzích a s ohledem na stávající situaci celého areálu,

51) Názvy tohoto typu se v českých zemích začaly objevovat poté, co byla v roce 1908 zábavnou součástí pražské Jubilejní výstavy obchodní a živnostenské komory mimo jiné i habešská vesnice s živým inventářem.

zejména na z opuky postavenou vjezdovou bránu a paralelně s domem situovanou sýpku z 1. poloviny 19. století.⁵²⁾ Přestavěn byl také do návsi orientovaný dům čp. 7, uchoval si ale z tradice vycházející dimenze a kompozici. V případě usedlostí čp. 15 a 16, situovaných na potoční terase Bylanky jižně od návsi a vyznačujících se rozsáhlejšími areály s domy, orientovanými v důsledku terénní situace podélně ke komunikaci, přestavba čp. 15 byla již na počátku 20. století realizována s patrovou hlavní budovou, zatímco dům čp. 16 byl přestavěn ve zděný přízemní dům se zvalbeným štítem. Areál čp. 69 při komunikaci k Třebosicům získal novou formu vystavěním zděného domu s vaznicovým krovem a ostrým štítem, jehož dvouosé průčelí plošně rozčlenily geometrické výplně a rámce, a zděnou stodolou.⁵³⁾ Dobově obvyklými příznaky zástavby vesnic se v 1. polovině 20. století vyznačovaly i ostatní přestavby či realizace novostaveb v obci .

16 ČEPÍ

Západně od Dřenic najdeme obec Čepí. Nárůst stavebního rozmachu, jak co se týče přestaveb starších objektů, tak i co se týče počtu popisných čísel, tu lze zaznamenat poté, co se v lokalitě zvýšila dostupnost vhodného stavebního materiálu zavedením cihlářské výroby přímo v obci.⁵⁴⁾ Zároveň tato skutečnost vnesla do dosavadního extravilánu vesnice nový typ

52) Dvouosé průčelí cihlové stavby kompozičně odpovídalo vaznicovému krovu, štít byl zkosen valbičkou, fasádu, datovanou 1932, členil barevně odlišný pás ve výši stropu, do něhož bylo vkomponováno označení popisného čísla, a kvádrování na nárožích a po vnějším obvodu štítu. Nad okny byly v omítce vytvořeny barevně kontrastní rozety, typově odpovídající motivům na vjezdové bráně, jejíž fasáda byla upravena do souladu s domem, ale respektovala jak existenci trojúhelníkového tympanonu, tak členění plochy kvádrováním a iluzivním ztvárněním ostění vjezdu. Dvířka branky i vrata zůstala dřevěná. Sýpka byla opatřena vaznicovým krovem. Předzahrádku před průčelím domu zvýraznilo režné kamenné zdivo podezdívky, na kterou byl umístěn dekorativní železný plot.

53) Ve 2. polovině 20. století byla fasáda domu zjednodušena a k novému výrazu objektu přispěla výměna oken a přístavba verandy.

54) Jednalo se o dvě kruhové cihelny, využívající jako surovinu sprašové ložisko východně od obce. V r. 1894 byla zřízena skupinou vlastníků tzv. malá cihelna na jihovýchodním okraji intravilánu, o dva roky později jinými dvěma vlastníky o něco severněji položená tzv. velká cihelna. Obě cihelny byly v r. 1902 spojeny v majetku rodiny Pleskotovy. Provoz zde fungoval i po znárodnění v rámci podniku Východočeské cihelny, v r. 1970 byla cihelna nově vybavena a specializovala se na výrobu cihel na stavební příčky. Její provoz byl ukončen v r. 1997.

úcelových staveb: dvou kruhových cihlářských pecí s nezbytnými komíny a skladovacími kúlnami a posléze i s dalšími potřebnými objekty, jako byl u tzv. malé cihelny dům pro kanceláře a mistra (čp. 27) a později i domy pro zaměstnance cihelen (čp. 34 a 38). Od roku 1914 probíhala v obci elektrifikace. S ní souviselo zbudování věžovitého transformátoru s patrnými ohlasy secesního tvarosloví, který pak v prostoru návsi před čp. 14 (za kapličkou) sloužil do počátku poslední třetiny 20. století. Nárůst novostaveb v průběhu 1. třetiny 20. století znamenal pro obec dosažení téměř padesáti popisných čísel ještě v období první československé republiky.⁵⁵⁾ Stavební činnost zde podporovala skutečnost, že byly k dispozici volné pozemky, které obec získala v rámci pozemkové reformy. Na takových pozemcích, oddělených od dubanského dvora, si podél komunikace k Dubanům budovali stavebníci z Čepí od roku 1923 rodinné domky, i když tyto pozemky náležely k dubanskému katastru. Vznikla tak místní část nazývaná Dubánky, ve 2. polovině 20. století připojená k Čepí i katastrálně. O něco později se začalo stavět také v čepském katastru nad pravým břehem potoka Dubanky, kde vznikla ulice z cihel postavených, přízemních, maloprostorových, podélně ke komunikaci orientovaných domků, zvaná podle polohy v sousedství hlinišť Malá cihelna. Nové domky se objevily i na několika vhodných místech uvnitř tehdejšího intravilánu. Tyto stavební počiny se včleňovaly do starších vrstev zástavby obce, které na počátku 20. století působily převážně starobyle, zejména díky převaze doškových či lepenkových krytin střech, zatímco taškami krytých staveb bylo málo. Součástí větších usedlostí byly běžně „domky pro námezdní dělníky“, přetrvávala též praxe poskytovat služebné čeledi k bydlení komůrky nebo místo ve stáji. U staršího stavebního fondu docházelo ovšem od počátku 20. století vedle nutných stavebních rekonstrukcí, jakou byla například v roce 1926 obnova domu usedlosti čp. 1, poničeného tíží sněhu (na domovním štítě byl po opravě nápis „Přej a bude ti přáno“), také k cíleným přestavbám objektů. K takovým patřila přestavba usedlosti čp. 20, spočívající ve zbudování zděného domu a stodoly. Výrazným stavebním počinem byla také přestavba usedlosti čp. 22, započatá v roce 1909 vystavěním obytné budovy v podobě patrové vily, vyznačující se průčelím se dvěma nad sebou situovanými balkony v přízemí i v patře, propojenými dvěma sloupovými oporami a dekorativně ztvárněnou fasádou. K usedlostí byl koupí připojen i výměnek usedlosti čp. 5 (s čp. 4) pro byd-

55) Čp. 29 – 36 v letech 1906–1911, ve 20. a 30. letech pak čp. 37 – 47.

lení zemědělských dělníků zaměstnaných při usedlosti a později také areál usedlosti čp. 6 (ve kterém byla provozována hospoda a kovárna) a usedlost čp. 21, čímž vzniklo hospodářství statkářského typu. Ve 20. letech byl stavebně upraven dům někdejší chalupnické usedlosti čp. 14, při čemž fasáda jeho trojosého průčelí s trojkřídlými členěnými okny byla geometricky rozčleněna svislými a vodorovnými pásy a rondokubistickým obloukem nad půdními okénky, mezi nimiž zůstala zachována nika, a trojúhelníkovými poli v postranních úhlech ostrého štítu. V jiném dobově poplatném stavebním stylu proběhla přestavba domu usedlosti čp. 17. V roce 1926 dostal podobu rozsáhlé patrové vily, jejíž patro, obložené reznými cihlami, je ustoupeno nad širší základnou přízemí, z něhož v průčelí vystupuje obloukový rizalit, a valbovou střechu v zadní části domu prostupuje štít mělkého rizalitu v patře. K areálu usedlosti dále náležely rozsáhlé hospodářské objekty včetně stodoly. Obdobný styl se uplatnil na domě s obytným podkrovím čp. 41, postaveným při komunikaci k Dřenicům v jihovýchodní části obce, součástí jehož dispozice byl původně sklad uhlí a posléze i obchod se smíšeným zbožím, tudíž k němu náležely i potřebné skladovací objekty. Také u tohoto domu se na architektonickém výrazu stavby podílel kontrast mezi plochami omítnutými a prvky z rezných cihel. K počínům, příznačným pro 1. třetinu 20. století, patřilo i v Čepí vysazení tzv. lípy svobody u návěsní kapličky a u pomníku padlých z r. 1921–2, situovaného v severní, tehdy nově budované části obce.

17 DUBANY

Severně od Čepí je ves Dubany. Od počátku 20. století zde vznikaly objekty, vycházející z tradičních dimenzí zdejší historické zástavby, a to jak v rámci přestaveb starších domů, tak u novostaveb, které zde byly v této době ve větším množství budovány na nově vytýčených stavebních parcelách. Hned v prvním desetiletí bylo novostaveb sedm (čp. 31 – 37). Stavělo se hlavně na obecních pozemcích v nivě a na pravobřežní terase potoka Dubanky, v okolí někdejší o samotě stojící pastoušky (čp. 3) i v okolí hospodářského dvora čp. 23 v severní části intravilánu, kde doposud roztroušeně stály pouze domky čp. 20 a 21 a kovárna čp. 22. Novostavby byly přízemní, vůči komunikaci orientované štítově u tradičně komponovaných objektů a okapově u staveb, bližších formě rodinného domku. K příznačným stavbám tohoto typu patřil i dům čp. 19 z roku 1921, ovlivněný ještě secesní dekorativností (zanikl v roce 2003), secesující stavební úpravou prošel v roce 1913 také areál hostince čp. 2, na jehož pohledově exponované stěně byl ztvárněn nápis: „Beranova hospoda“.

V průběhu 20. století prošel příznačnými úpravami návesní prostor lokality, protékány Dubankou, respektive ta část potoční nivy, která zůstala nezastavěna. Jeho dominantou byla především skupina lip, obklopujících kamenný kříž z roku 1829 před hostincem. V sousedství této skupiny vznikla z cihel zděná hasičská zbrojnice s vížkou k zavěšení obecního zvonku, jehož obsluhu umožňoval samostatný vstup v zadní štítové stěně objektu. V roce 1920 byla náves osázena stromy a o dva roky později v ní byl na pravém břehu Dubanky umístěn figurální památník padlým ve světové válce, zhotovený z hořického pískovce sochařem V. Zahradníkem z Pardubic.

18 JEZBOŘICE

Jihozápadně od Čepí, respektive od Duban, a jihovýchodně od Barchova leží Jezbořice. Zatímco v době na přelomu 19. a 20. století zde byly doklady dřevěné i zděné vrstvy historické zástavby aktuální, v průběhu 20. století došlo především k téměř naprosté redukci objektů dřevěných a samozřejmě k dobově příznačným změnám v pojetí a kompozičních stereotypech staveb. Zástavbě Jezbořic se v 1. čtvrtině 20. století nevyhýbaly ani projevy, vedoucí k přestavbám zděných staveb ze starších období, takže se i tyto postupně staly téměř stejně vzácnou složkou zástavby, jako stavby z méně odolného materiálu, dřeva. Například dům a výměnek usedlosti čp. 18 na východní straně návsi měly v roce 1891 již vaznicové krovy, ale oproti stavu v roce 1931 nebyla ještě fasáda výměnku plasticky zdobena. Objekty sousední usedlosti čp. 19 měly naproti tomu v roce 1891 ještě hambalkové krovy s ostrými štíty a v ose domu navazovala ve dvoře na stavbu patrová sýpka. V roce 1931 měl výměnek usedlosti přistavěno patro a zastřešení s vaznicovým krovem, který se uplatnil i na přestavěném domě. Vůči stavu v roce 1891 zůstala nezměněna pouze vjezdová brána s postranní brankou, uzavírající přístup do dvora. Nádvorních front fasád se stavební úpravy dotýkaly méně.⁵⁶⁾ Příznačným vývojem prošel

56) Proporce, získané vesměs počátkem století, si průčelí obou sousedních usedlostí uchovala i v poslední čtvrtině 20. století, u čp. 18 dokonce včetně paladiánské kompozice okének ve štítě, ovšem výzdobné prvky fasád byly již sneseny a výměna oken porušila původní kompoziční řešení staveb. Brána se bez výraznějších změn dochovala po celé 20. století, ochuzena však o plastiky koulí na horní římsě trojúhelníkového tympanonu. Doplňme, že u čp. 18 byla dokumentována zděná stodola z opukovým zdívem z 1. poloviny 19. století, upravovaná dostavbou cihlové půdní nadezdívky pro vaznicový krov s ostrými štíty, zatímco stodola u čp. 19 stavebně upravována nebyla (až do svého zániku v 90. letech).

také například areál mlýna Lukavce, v roce 1891 dokumentovaný se střechami zkosenými valbičkami a krytými šindelem, zatímco v roce 1931 měly jeho budovy již vaznicové krovy s půdními nadezdívkami a ostrými štíty a odpovídající úpravu fasády. Stodola byla zcela nová, nově zřízena byla i nádržka nade mlýnem a poblíž sloužil svému účelu elektrický transformátor.⁵⁷⁾ Celkově je možno říci, že částečně setrval starší stavební fond v 1. polovině 20. století ve víceméně původní podobě, ochuzené sice často o výzdobné prvky, ale proporčně stabilní (například čp. 3, 5/38, 17, 21, 22, 31, 33, 39, 41, 48, 52), částečně byl v souladu s tehdejšími trendy upravován. Například areál usedlosti čp. 7 se nadále vyznačoval zděnou vjezdovou branou z 1. poloviny 19. století a sýpkou z téže doby, zatímco dům získal podobu stavby s vaznicovým krovem a ostrým štítem, jehož plochu členila segmentová okénka v palladiánské kompozici pod vrcholem a po dvojicích níže a nároží zvýrazňovalo kvádrování. V areálu čp. 23 vznikl paralelně se zděnou sýpkou z poloviny 19. století nově zděný dům s vaznicovým krovem, nová stodola a vjezd do dvora vymezily výrazné zděné pilíře. Ucelenými stavebními úpravami prošel areál mlýna Crhova (čp. 26), pro který se staly příznačné objekty s vaznicovými krovy, půdními nadezdívkami a vlysy gotizujícího zubořezu, lemujícího štítu. V polovině 30. let byl k hlavní budově přistavěn nový dvoupatrový válcový mlýn. Působil sice značně monumentálně, ale zkosením štítu předního průčelí valbičkou, vodorovným členěním fasády a užitím maloplošných oken v kompozici, odpovídající tradičnímu řešení domovních průčelí, dodržoval vžitou skladbu staveb v prostředí vesnic.

Také v Jezbořicích se od počátku 20. století stavěly domy zcela nové. Hned v prvním desetiletí vznikla na volných parcelách v různých částech obce čp. 58 (1902), 59 (1903) – kovárna, 60 (1909) a 61 (1910). Rodinný dům čp. 61 vilového typu se vyznačoval secesními ohlasy na tradiční lidovou architekturu i typickými slohovými příznaky, jakými byly například výzdobné keramické prvky na fasádě. Z 20. let jsou čp. 57, 63 a 64 (1921), čp. 65 a 66 (truhlářství) (1922), čp. 67 (obecní) (1925), na počátku 30. let vznikla čp. 68 (1930) a čp. 69 (dům s kovárnou) (1931). Počátkem 50. let měla obec již 85 popisných čísel. První záměrné úpravy návsi proběhly koncem 80. let 19. století. Tehdy byl v roce 1889 osazen před usedlostí čp. 4 kamenný kříž, zhotovený sochařem Janderou z Hořic, ohrazen zahradkou a vysazeno bylo několik okrasných stromů. Na počátku 90. let výsadby stromů v intravilánu obce pokračovaly. Ve větší míře byly sáze-

57) Elektrifikace obce probíhala od r. 1914.

ny třešně, zejména na svažitých pozemcích. Většina ovocných stromů včetně těchto výsadeb pomrzla však v extrémně studené zimě v roce 1929. V 1. třetině 20. století se pozornost soustředila například také na úpravy tzv. louží, vodních nádrží, situovaných na veřejných prostranstvích i na pozemcích privátních.⁵⁸⁾ Některé byly upraveny zpevněním břehů kamennými kvádry, zmenšením jejich rozlohy nebo byly zcela zavezeny. Při severovýchodním okraji intravilánu byl v 1. čtvrtině 20. století zřízen nový hřbitov, ohraničený zdí z režných cihel, oživenou využitím kontrastu mezi cihlami červenými a bílými, na pilířích vjezdu se uplatily dekorativní hlavice. V severním rohu hřbitova byla zeď přerušena objektem kaple (márnice), vystupující do prostoru mimo ohrazení, kde byl založen okrasný parčík. Stavbu s valbovou střechou doplnila věžička pro zavěšení zvonku. Na prostranství před farou (čp. 1) byl v roce 1922 postaven pomník válečným obětem ve tvaru čtyřbokého hranolu, zhotovený ze žuly pardubickým sochařem Zahálkou a doplněný reliéfními medailony významných osobností z českých dějin (Masaryk, Havlíček-Borovský, Hus, Komenský) a citáty jejich výroků, které vytvořil sochař Miloslav Baše, taktéž z Pardubic.

19 VESELÍ

V Jezbořicích jsme se dostali opět do blízkosti Barchova a s ním sousedícího Bezděkova, jehož katastr na západě odděluje tok Zlatého potoka od katastru obce Veselí. Počet domů se ve Veselí začal pozvolna zvyšovat od konce 19. století: v letech 1894–1910 zde vzniklo postupně jedenáct novostaveb (čp. 49 – 59). Jejich parcely, vyměřené na obecním pastvišti, přiléhaly k silnici do Valů nebo k nově se formující komunikaci, spojující tuto silnici s cestou do Lepějovic. Byly to vesměs štítově orientované přízemní domy tradiční dispozice, jejichž štíty, zkosené valbičkou, chránily výrazná okřídlení střech.⁵⁹⁾ Založení hasičského sboru koncem 90. let vedlo v roce 1898 k postavení zbrojnice. V roce 1902 bylo rozhodnuto přestavět kapličku. Na místě staršího objektu vznikla klasicizující maloprostorová stavba se sanktusníkem a pseudorenesančním dekorem, soustředěným hlavně na štítovém průčelí se vstupním portálem, ve štítě tvoří-

58) Takové louže byly například v zahradách usedlostí čp. 20 a 29, v ploše návsi před čp. 38, 4, 7 a 16, další byla u čp. 25 (v prostoru zaniklého domovního dvora) a v nivě Podolky Pod kopcem, sloužící k plavení koní.

59) Konkrétně v r. 1899 byl postaven domek čp. 51, v r. 1900 čp. 52, v r. 1905 čp. 53 a 54, v r. 1907 čp. 55, v r. 1909 čp. 56, v r. 1910 dvojdomek čp. 58/59.

la součást výzdoby i datace stavby. Základní kámen z původní kapličky byl vsazen do oltáře. Před objektem ohraničil ozdobný litinový plot malou předzahrádku.⁶⁰⁾

Další stavební vlna ve Veselí nastala po skončení první světové války. Jedenáct nových domů vzniklo v letech 1920–1926, z nich osm v letech 1924 a 1925. Stavělo se vesměs stále na obecních pozemcích někdejší pastviny mezi silnicí k Valům a cestou do Lepějovic. V tomto období zrealizoval stavitel Netušil z Heřmanova Městce také již delší dobu plánovanou stavbu školy (čp. 67), pro kterou byl získán pozemek při silnici k Valům odkoupením části pole od usedlosti čp. 14.⁶¹⁾ V sousedství školy navázal majitel usedlosti čp. 14 na stavební parcelu školy výstavbou dvojdomku čp. 68/69, ve kterém zřídil byty pro zaměstnance na své usedlosti. Lesní cesta ke Klenovce byla v roce 1929 přetvořena v silnici, čímž poklesl komunikační význam cesty, vedoucí po trase někdejší staré silnice k Přelouči. Její vyústění z lesa Borku na severozápadě od sídelního jádra obce bylo navíc ve 30. letech potlačeno mycením obecní části lesa, při čemž na takto získané ploše byly vytýčeny další stavební parcely. Ke stavbě se začaly využívat také pozemky v poloze Na farářkách v severní části katastru, které obec získala v rámci pozemkové reformy od choltického velkostatku.⁶²⁾ V letech 1930–1944 bylo v uvedených částech katastru postaveno 13 nových domů⁶³⁾ Stále ještě se jednalo o štítově orientované domy tradiční vnitřní dispozice, často s valbičkami, oblíbeným prvkem byla keramická obdoba tradičních makoviček na vrcholech těchto valbiček. K domům patřilo i přiměřené vybavení provozními a hospodářskými objekty. Netytickým obydlím bylo čp. 74, vytvořené v roce 1934 při severovýchodním okraji intravilánu z vagónu postaveného na zděné podezdívce, stejně jako čp. 76, vystavěné v roce 1935 v poloze Na farářkách z prken.⁶⁴⁾ Místo pas-

60) Vysvěcení kapličky třetí neděli v září r. 1902 vedlo k následnému přesunutí slavnosti posvěcení v obci na tento termín z původní poslední neděle v říjnu.

61) Zadlužení občanů a obce při stavbě školy vedlo v r. 1926 k zamítnutí nabídky obec elektrifikovat.

62) Pozemky bývaly součástí někdejšího zádušního lánu lepějovického kostela sv. archanděla Michaela.

63) Na vymýceném lese byla postavena čp. 72 a 73 (1932), čp. 77 a 78 (1939), čp. 79, 80 a 81 (1941), čp. 82 (1942) a čp. 83 (1944). Na farářkách vznikla čp. 71 (1930) a 76 (1935). Ostatní domy z tohoto období byly stavěny stále ještě na pozemcích někdejší obecní pastviny.

64) Domek byl obýván do r. 1953, poté sloužil k rekreačnímu bydlení.

toušky čp. 19, stávající pod Návesním rybníkem a zbořené v roce 1929, vystavěla obec v roce 1930 při cestě do Lepějovic na pozemku někdejšího pastviště na severovýchodním okraji intravilánu nový obecní domek s tímž popisným číslem. Kromě uvedených novostaveb docházelo ovšem v průběhu 1. třetiny 20. století s ohledem na soudobé trendy výstavby k úpravám a přestavbám starších vrstev zástavby obce.⁶⁵⁾ Příznačné bylo také zřizování dobových módních způsobů ohrazování pozemků včetně vjezdů do dvorů usedlostí, například u čp. 7 byly pilíře nového vjezdu obloženy ozdobnými betonovými oblady a završeny betonovými plastikami lvů, podobné řešení získal vjezd do dvora usedlosti čp. 12, kde byly na pilíře usazeny ozdobné betonové vázy. Mezi realizacemi z tohoto období nechybí zajímavé doklady rustikalizované výzdoby fasád, například obloučkový vlys lemující ramena štítu u čp. 14, historizující kvádrování u čp. 17 nebo motivy volut ve štítovém průčelí čp. 26. V r. 1928 byl v obci ze sbírek občanů a rodáků, dále ze zisku divadelních ochotníků a nájmu za honitbu, postaven před školou památník padlým v I. světové válce. Elektrifikaci, odloženou v polovině 20. let pro nedostatek prostředků, se naproti tomu podařilo v obci zrealizovat až v roce 1943. Trafostanice s příznačnými dekorativními prvky z režných cihel a stanovou střechou,

65) Například dům usedlosti čp. 4 si po přestavbě ve zděný objekt uchoval původní orientaci i dvouosé průčelí, ostrý štít s větracím okénkem v ploše zastínil přesah okřídlení střechy s vaznicovým krovem, fasádu plošně rozčlenily jednoduché lineární prvky. Usedlost čp. 11, sestávající z částečně roubeného domu, podélně k návesnímu prostoru orientované zděné přízemní sýpky kombinované s výměnkem a stodolou, doznala změn hlavně v případě domu, u něhož byla ve 20. letech výměna spalné krytiny za nespalnou spojena se zřízením vaznicového krovu. Původní dřevěný štít byl snesen a nahrazen sice opět dřevěným, ale jen prostě bedněným, s průduchy ve tvaru srdcí a s motivem koní v symetricky komponované dřevěné výplni pod vrcholem ostrého štítu. Sdružená průčelní okna byla nahrazena jedním oknem trojkřídlym. Vjezd do dvora spolu se vstupní brankou byly opatřeny zděnými pilíři z režných cihel. Na přelomu 20. a 21. století byly objekty usedlosti asanovány. Dům čp. 29 dostal při výměně spalné krytiny za nespalnou vaznicový krov, vedoucí k rozšíření půdního prostoru nad základnu starších roubených stěn, patrně se záměrem provést jejich obezdění, k čemuž ale nedošlo. Stěny byly pouze omítnuty, stejně jako bedněná plocha nového štítu, zkoseného valbičkou a zastíněného výrazným okřídlym střechy. Vyzděna byla jen zadní hospodářská část domu a opatřena nadezdívkou půdy s vikýřem. Nový výraz získaly přestavbami v 1. třetině 20. století například i usedlosti čp. 2, 3, 5, 6, 9, 10, 12, 14, které získaly nový výraz buď jako celek nebo byla stavební činnost soustředěna hlavně na hospodářské objekty.

byla postavena u čp. 5. V souvislosti s elektrifikací byly na střeše školy instalovány dva ampliony obecního rozhlasu. Počátkem roku 1944 si zřízení zastávky na železniční trati u Veselí vyžádalo navezení a zpevnění nástupního perónu.

20 VALY

Zbývá obrátit pozornost na obec Valy severně od Veselí. Také v případě Valů nebyl ústup dřevěných objektů ze zástavby obce nijak dramatický a dřevěné stavby zde přetrvávaly až do přelomu 19. a 20. století ve větší míře.⁶⁶⁾ Určitý rozvoj intravilánu vesnice byl ovšem patrný již ve 2. polovině 19. století. Převahu stavebního ruchu v obci tvořily ale od počátku 20. století přestavby starších objektů,⁶⁷⁾ zatímco zcela nové realizace probíhaly pouze v jednotlivých případech. Patřila k nim stavba hasičské zbrojnice na obecním pozemku někdejší pastviny naproti dvoru, k níž bylo přistoupeno v roce 1905, několik let po založení hasičského sboru. V sousedství byla zřízena jednoduchá zděná zvonička. Výrazným zásahem do extravilánu v bezprostřední blízkosti obce byla regulace toku Labe, probíhající kolem roku 1910. V jejím rámci byl zrušen jez, směřující vodu do náhonu labského mlýna (1913) a prohloubení koryta vedlo zcela k zániku brodu, který existence jezu umožňovala. Aby nutná komunikace mezi oběma labskými břehy zůstala zachována, nákladem obce Mělice na protilehlém břehu byl zřízen nový přívoz s železnými konstrukcemi na uchycení lana prámu. Protože přívod vody do náhonu zůstal provedenými změnami nedostatečný, mlýn a přilehlá pila musely být přestavěny na parní pohon (1916). V provozu mlýn zůstal pouze do roku 1931, kdy neobstál v hospodářské krizi. Sloužil pak jen jako skladový objekt.

Sídelní rozvoj obce nastoupil po první světové válce. Napomohla tomu situace, kdy obec získala pozemkovou reformou volné pozemky, které mohla poskytnout ke stavbě nových domů.⁶⁸⁾ Jen do roku 1930 jich v obci

66) Svědčí o tom charakteristika vsi ve vlastivědném pojednání Josefa Hanuše o Přeloučsku, kde jsou Valy popsány jako vesnice, kde „chalupy jsou ještě vesměs dřevěné“. Viz Josef Hanuš: Přeloučsko. In: P. Körber, Království české, Východní Čechy, IV. díl, část 2., Praha 1914, s. 582.

67) Stejně jako i ostatní objekty starší vrstvy zástavby, byla na počátku 20. století dle soudobého úzu zcela přestavěna například usedlost čp. 5.

68) V rámci reformy byly v letech 1920–24 děleny pozemky valského dvora. Zůstal tzv. zbytkový statek, který byl posléze prodán ve dvou dílech včetně budov.

přibýlo dvacet, vesměs právě na takovýchto pozemcích, což vedlo k rozšíření dosavadního intravilánu podél komunikací k Přelouči a k Veselí a při cestě do Lepějovic. Srovnatelným tempem se intravilán zvětšoval i v následujících desetiletích, hlavně v prostoru mezi cestou do Lepějovic a silnicí k Veselí.⁶⁹⁾ Příznačná pro tuto novou zástavbu byla jak štítová orientace domů včetně tradiční vnitřní dispozice, tak i podélně ke komunikaci orientované přízemní rodinné domky. Stavby se vyznačovaly obvyklým dobovým pojetím včetně projevů dekorativního rondokubismu. V tomto období se obce také dotýkaly stavby, spojené s vylepšováním komunikačních možností. V letech 1930/31 vznikla za zastávkou lokální dráhy prodloužená výhybková kolej a u ní překladiště železničních vozů. V roce 1932 byla zahájena úprava pardubicko – přeloučské silnice, spočívající v betonování jejího povrchu. K přípravě materiálu se používal labský písek. V intravilánu obce byla tato silnice v letech 1935/6 vydlážděna kamennými kostkami z lomu u Morašic u Přelouče. Dobový trend zřizování sportovišť se na počátku 30. let ve Valech projevil vymezením fotbalového hřiště na někdejším obecním pastvišti („na obci“), při čemž úprava plochy spočívala v zavezení případných dolíků jílovitou zeminou. Hřiště uprostřed zástavby se ale mnoho neosvědčilo, neboť na okolních domech docházelo v průběhu hry ke škodám na majetku. Již v roce 1932 byl proto vydán přípis „o zákazu hry kopané na návsi“ a následovalo posunutí hřiště více k jihovýchodu. V roce 1939 byla zahájena další stavba v ploše historické návsi, a to nová budova obecního úřadu (čp. 100). Součástí objektu se stala i nová hasičská zbrojnice, uvedená do provozu po ukončení celé výstavby v roce 1942. Vedle silnice byla dále postavena obecní váha. Stará zbrojnice u zvoničky se rozebrala, zůstala po ní jen železná konstrukce na sušení hadic. V letech 1942/3 proběhla v obci stavba trafostanice a dokončena byla elektrifikace, zahájená na počátku 30. let.

69) Zatímco v r. 1930 měla obec 70 domů, v r. 1950 jich bylo již 96. Počet popisných čísel byl vyšší, všechna nebyla obsazena.

III.

I přes omezení, která s sebou přineslo vypuknutím války zavedené řízené hospodářství včetně regulace zemědělské výroby, přetrvávaly sice ještě počátkem 40. let na venkově podmínky, umožňující stavební činnost, brzy se však také v prostředí vesnic začal projevovat celkový hospodářský útlum, a to i prostřednictvím omezené stavební činnosti. Jisté aktivity zůstávaly spojeny jen s úpravou veřejných prostranství nebo prostor sloužících sportovnímu vyžití.⁷⁰⁾ Některým obcím, přiléhajícím k městu Pardubice, se nevyhnuly destruktivní následky spojeneckých náletů v roce 1944 včetně obětí na životech.⁷¹⁾

Čtyřicátá léta 20. století ovlivnila prostředí vesnic na území českých zemí po všech stránkách velmi výrazně. Válečná léta a následný společenský vývoj, vedoucí ke změnám ve společensko ekonomickém systému společnosti, vedly ovšem nejen k proměně vlastnických vztahů a k novému sociálnímu rozvrstvení venkovského obyvatelstva, ale podpořily i stále více se prosazující klima, jehož podstatou byla degradace venkova na výrobní prostředí zemědělských produktů, zatímco obyvatelstvo vesnic bylo směřováno k přijetí unifikovaného způsobu života, ve kterém nemělo být rozdílu mezi obyvateli vesnic a měst, při čemž prostředí města, respektive socialistického města, bylo oficiální politikou prezentováno jakožto kulturní vzor, hodný následování celou společností. Součástí tohoto vsouvání předem daného kulturního vzoru do povědomí obyvatel vesnic bylo i předkládání vzorců bydlení a forem přetváření prostředí vesnic, které měly venkov orientovat požadovaným směrem. Nutno však připomenout, že ono proklamované přiblížení se venkova městu nebylo ani tak myšlenkou vzniklou pro dosažení blaha lidu, jako spíše přetransformovaným přístupem k bydlení na venkově, jaký byl příznačný již od konce 19. století pro určitou vrstvu obyvatelstva měst. Tato vrstva pojímala venkov především jako prostor s příjemnějším životním prostředím, než jaký poskytovala města, a proto jej začala osídlovat formou vilových čtvrtí nebo kolonií rodinných domků, ve kterých ovšem zůstávaly jednotlivé domy

70) Například v Barchově vznikla krátce po r. 1940 „komise pro okrašlování obce“, která se zaměřila především na myšlenku zřízení koupaliště při struze vedené z Podolky v poloze řečené Na žabárně (realizováno 1944 a 1948, v poslední čtvrtině 20. století devastováno). Jednalo se o zahloubenou nádrž s betonovým dnem a stěnami vyzděnými lomovým kamenem (žula).

71) Například v Popkovicích bylo šest domů zničeno a řada dalších byla poškozena.

více či méně izolovanými jednotkami, které sice poskytovaly střechu nad hlavou, ale jejich obyvatelé již neměli nic společného ani se zemědělským přírodním cyklem ani s žádnou další složkou tradiční koncepce vesnických sídel. Zatímco dříve zachovávaly tradiční typologii a tvarosloví i domky, stavěné bezzemky, neboť i tito obyvatelé vesnic chovali ke své obživě nějaká zvířata nebo drůbež a řád jejich domácnosti fungoval obdobně jako u sedláků či chalupníků, teprve ti obyvatelé vesnic, kteří nalézali pracovní příležitosti v průmyslu nebo ve službách, ztráceli nutnost mít u svých obydlí tradiční hospodářské prostory a začali jejich zastoupení zužovat na sklady paliva, prádelny nebo drobné objekty pro doplňkový chov drůbeže, vepřového dobytka, koz nebo králeků, tedy na takové, které odpovídaly jejich aktuálnímu způsobu života. Zažitost tradičních typologických a tvaroslovných forem vesnických domů vedla ovšem i tuto vrstvu obyvatelstva ke stavbám v základě i nadále odpovídajícím ustáleným normám, ale nové typy především na vyšší standard bydlení zaměřených rodinných domků lákaly samozřejmě i obyvatele vesnic, zejména mladé kovorolnické, dělnické, případně úřednické rodiny. Kromě individuální výstavby pronikaly rodinné domky do zástavby vesnic východního Polabí prostřednictvím bytových družstev, která byla jednou z dostupnějších cest k opatření vlastního obydlí zejména po první světové válce, kdy obce poskytovaly k výstavbě nových domů opět ve větším měřítku volné pozemky, neboť řada z nich měla příležitost rozšířit si v tomto směru obecní jmění v rámci pozemkové reformy. Častou formou obydlí, budovaných stavebními družstvy, byly dvojdomky, mající jednu ze štítových stěn společnou. Zatímco ale i nadstandardní vilové typy domů, zaváděné do zástavby vesnic statkáři, většinou úzce souvisely s hospodářskými budovami statku, klíčovou změnu ve vývoji zástavby vesnic přinesla až situace, kdy se v důsledku proměn způsobu zemědělské výroby v nových politických poměrech výroba z tradičních usedlostí postupně přenesla do oddělených, výrazně utilitárních areálů, často situovaných mimo intravilán obce. Tradiční hospodářské objekty v rámci historických usedlostí ztratily původní využití, což vedlo k jejich degradaci, a tradiční sestava zemědělské usedlosti ztratila aktuálnost. Ideálem bydlení na vesnici se stal izolovaný rodinný dům soustředěného půdorysu situovaný uprostřed parcely, s plným nebo částečným patrem a s polozapuštěným suterénem s garáží, s valbovou, stanovou a zejména od 70. let i s rovnou střechou, tedy bez půdního prostoru. Charakter vtiskovala takovému domu plošnost fasády, utilitární typy oken a dveří, vstupní verandy, lodžie nebo balkony. Z principů tradiční zástavby vesnic již dům tohoto typu nevycházal architektonicky ani urba-

nisticky, a to jak svým umístěním na parcele, tak i absencí přímé vazby na hospodářské objekty. Oficiální legislativní podmínky tento způsob výstavby domů podporovaly řadou ustanovení, například o povolené vzdálenosti staveb od sebe. Kromě novostaveb v uvedeném duchu vznikaly ovšem v prostředí vesnic také adaptace stávajících objektů, které se snažily sice nové formy domů napodobit, ale byly omezovány vazbou na tradiční parcely i finančními možnostmi stavebníků. Proto spočívaly adaptace staršího stavebního fondu především v úpravách interiéru, kdežto exteriér staveb dostával nový výraz hlavně úpravou fasády, typem oken a dveří. Úpravy tohoto druhu vedly k zániku většiny historických forem architektonických řešení exteriéru staveb, zejména kompozičních zásad a výzdobných prvků, které nebylo možno asociovat s dobově standardní nabídkou a jejichž význam byl potlačen i působením módních trendů. Jedinou technikou výzdoby fasád zůstalo umírněně kontrastní střídání barevných ploch, případně ryté lineární prvky, výjimečně složitější obrazce. Stále běžnější se stalo rozšiřování obytných prostor formou vertikálního rozvoje domů do podkroví a pater. V řadě případů vycházely tyto úpravy staršího stavebního fondu ani ne tak ze skutečné potřeby rozšířit obytný prostor, ale z prestižních důvodů nebo s představou zabezpečení bytu pro mladou generaci, zatímco stávající standard bydlení se pro stavebníky příliš nezměnil, neboť přestavbami nově získané obytné prostory v domech nebyly obvykle ke stálému bydlení skutečně využívány a ani ke stabilizaci mladých lidí na vesnici tyto faktory nakonec výrazněji nepřispěly. Docházelo ovšem i k případům, že hospodářská část domu, přestavěného třeba ze staršího objektu v 1. třetině 20. století, byla v poslední čtvrtině století přebudována na další obytnou část, zvýšenou navíc, na rozdíl od starší přední části, také do patra.

Postupně byla značná část domů ze starších vrstev zástavby vesnic přizpůsobena k bydlení bez návaznosti na samozásobitelské hospodářství. Některé z nich při tom byly podrobeny natolik výrazné dispoziční proměně, že ztratily kontinuitu s původním urbanistickým řešením zástavby, jiné ale i po úpravách nadále vypovídaly o původní stavební situaci. K výraznějším proměnám zástavby docházelo zejména od 60. let 20. století, kdy některé lokality znovu procházely obdobím značné stavební aktivity a kdy se nejen množily přestavby starších objektů, ale novými domy byla zastavována jak doposud volná místa v intravilánu, zejména v zahradách, tak i dosavadní extravilán podél komunikací i plošně. Oproti 40. a 50. letům, kdy novostavby na vesnici byly ještě spíše vzácností a svými parametry navazovaly na stavby budované před válkou, od 60. let vznikaly novo-

stavby i přestavby většinou již zcela bez ohledu na dosavadní měřítka a typologii vesnického prostředí, jehož tradiční urbanistickou strukturu vesměs rozrušovaly. Tradiční koncepce zástavby vesnic byla narušována i způsobem, jakým historický stavební fond využívala nově organizovaná zemědělská sféra. Dříve, než došlo k výstavbě specializovaných zemědělských areálů, rozbíhal se kolektivní způsob hospodaření ve stávajících usedlostech, obvykle zabavených ve prospěch státního statku nebo převedených do majetku zemědělského družstva. Tyto praktiky těžily z poválečné hospodářské situace, kdy obyvatelé vesnic ve značném měřítku opouštěli práci v zemědělství a přecházeli do průmyslu, nebo kdy obyvatelstvo z vnitrozemí odcházelo do vysídleného pohraničí, čímž došlo v zemědělské sféře zákonitě k výraznému poklesu pracovních sil. Pociťovali to zejména zámožnější zemědělci, odkázaní na námezdné pracovníky. Řadou opatření znevýhodňovala větší pozemkové vlastníky také státní zemědělská politika. Prosazování myšlenek kolektivizace zemědělství bylo již na přelomu 40. a 50. let státní mocí směřováno k radikálním změnám v užívání půdy a hospodářských budov.⁷²⁾ V prvních etapách zřizování nových zeměděl-

72) Například v Bezděkově, kde po založení strojního družstva v r. 1948 následovalo za dva roky ustavení jednotného zemědělského družstva a rozorání mezí, byly pro novou formu hospodaření zabráný usedlosti čp. 1 a 10, 11, 13, 14, 16 a 25. Také v Barchově, kde pokusy s družstevním hospodařením započaly v r. 1952 a kde zemědělskou výrobu provozoval také státní statek, probíhala kolektivizace zemědělství s obvyklými dobovými projevy včetně hospodářské likvidace zámožnějších hospodářů: jako první byla pro státní statek odejmuta usedlost čp. 5, kolektivizovaná zemědělská výroba probíhala i v usedlosti čp. 18, k jejímuž areálu byly později přistavovány další objekty družstva, zabrán byl samozřejmě i dvůr Hladíkov. V Lánech na Důlku byla prvním krokem tohoto druhu již v r. 1945 parcelace německého konfiskátu usedlosti čp. 17, v r. 1952 byl vystěhován hospodář z čp. 24 a zabraný statek čp. 18/19 byl adaptován na kravín. V Opočínku stát převzal v r. 1951 hospodářství čp. 18 a v následujícím roce čp. 13. V Čepí byly po zřízení státního statku v obci v r. 1957 postupně zabráný usedlosti čp. 1, 6, 17, 20, 22 a dům čp. 41 s obchodem. Zestátněn byl i hostinec čp. 19, provozovaný nadále spotřebním družstvem Jednota a z uvedených objektů podrobený nejvýraznějším stavebním úpravám, při kterých byla nejen snesena původní historizující fasáda z počátku 20. století, ale změněna byla i celková kompozice exteriéru. V Jezbořicích byly v r. 1950 do státního statku zařazeny usedlosti čp. 4 a 26 se mlýnem, pak i čp. 19, 31 a 33 a v r. 1952 i čp. 18. V r. 1957 sice v obci vzniklo také jednotné zemědělské družstvo, v jehož rámci byla za čp. 25 zřízena drůbežárna (1959), ale v r. 1961 bylo se státním statkem sloučeno. V obci Veselí se základem pro zřízení hospodářských a provozních budov jednotného zemědělského družstva stala zabraná usedlost čp. 14. V obci Valy, kde hospodařilo po skončení války pouze pět středních zemědělců a dva větší zemědělské podniky, byla zprvu vítána možnost získat

ských výrobních areálů se k jejich stavbě využívaly jak klasické materiály (cihly), tak i kovové konstrukce a betonové prefabrikáty, od 80. let pak běžně i kovové konstrukce pokryté plechovými dílci. Zprvu vycházely objekty zemědělských areálů ještě z určitých tradičních forem, užívaných zejména v komplexech hospodářských dvorů: jejich dimenzím se blížily zejména halové kravíny nebo objekty skladovací, které dispozičně i tvaroslovně navazovaly na klasické formy průjezdných stodol. Postupně nabývaly co nejjednodušších konstrukčních podob a zejména skladovací objekty ve formě tzv. kolen dostávaly vůči ostatní zástavbě vesnic značně předimenzované rozměry. Součástí zemědělských areálů u vesnic se staly též kovové konstrukce senážních věží a výraznými prvky v krajině betonové silážní nádrže či polní hnojiště.

Obecný trend ubývání obyvatelstva vesnic, který se výrazně projevoval zejména u lokalit malých a středních a vedl k postupnému narůstání deficitu pracovních sil v zemědělství, vedl od 60. let zemědělské podniky spolu s obcemi ke snahám stabilizovat ve vesnicích obyvatelstvo poskytnutím bytu ve vícebytových domech typu tzv. bytovky, obdoby městských nájemních domů. Domy tohoto typu se staly novými stavebními formami v intravilánu vesnic a zejména ve větších a středních lokalitách chyběly málokde. Zprvu se stavěly s valbovými, později s plochými nebo i s nízkými sedlovými střechami. Protože těmto domům chybělo i jen minimální hospodářské zázemí a provozní prostory, začaly se k nim postupně přidružovat pomocné objekty nejrůznější úrovně, od garáží až po přístřešky k chovu drobného zvířectva, které uvedený nedostatek nahrazovaly. Někde se pozemek v okolí bytovky proměnil v políčka užitkových plodin. Od 80. let se k bytovkám přidružily rodinné domy v řadové zástavbě, jejichž budování

půdu v rámci pozemkové reformy, která rozdělovala jednak konfiskovanou půdu majitelů choltického panství, Thunů, jednak zbytkový statek v prostoru někdejšího dominikálního dvora, vzniklý na počátku 20. let. Jednotné zemědělské družstvo bylo ve Valech založeno v r. 1951, o deset let později převzal zemědělskou výrobu v obci státní statek. Obě organizace užívaly ke svému provozu zabrané areály dvora a mlýna a v r. 1961 byl u hráze někdejšího rybníka Hlubokého postaven nový vepřín. Ve Starém Mateřově začalo jednotné zemědělské družstvo po založení v r. 1957 hospodařit v převzatých prostorách areálu čp. 1, k němuž byl v následujícím roce přistavěn kravín a postupně i další provozní objekty. Také v Smojedech vznikl v r. 1956 v souvislosti se založením jednotného zemědělského družstva areál kravína ještě v bezprostřední blízkosti intravilánu, postupně se ovšem stavěly specializované objekty kolektivních zemědělských podniků i ve značné vzdálenosti od sídel, zejména poté, co živočišné chovy nabývaly velkokapacitní formu.

bylo taktéž podporováno ve snaze poskytnout mladým rodinám na vesnici potřebné zázemí. V některých lokalitách se tak skutečně jistá stabilizace populace nabídkou bytů podařila.⁷³⁾ Výjimečně se v zástavbě vesnic uplatnil i jiný způsob řízení výstavby.⁷⁴⁾

Se změnami v systému zaměstnání obyvatelstva vesnic vyvstala nutnost přizpůsobit novým podmínkám i vybavení obcí. Některé složky tohoto druhu, například zřizování mateřských škol, byly logickým vyústěním zaměstnanosti žen, jiné byly typickým příznakem cílených snah přizpůsobit obyvatelstvo vesnic novému typu společnosti, jejíž fungování bylo na jedné straně idealisticky konstruováno ve jménu zájmů lidu a na druhé bylo směřováno k ovládnutí obyvatelstva v zájmu vládnoucí politické ideologie. Konkrétně provozy hostinců měly dostat novou náplň a sloužit nadále jako kulturní domy. Vývoj dal ovšem těmto původně ideologicky zaměřeným snahám za pravdu a právě hostince se ve vesnických lokalitách staly postupně v řadě případů víceúčelovými středisky, sloužícími i ke kulturním aktivitám.⁷⁵⁾ Změny ve způsobu života obyvatelstva vesnic

73) V Jezbořicích byla postavena bytová jednotka státního statku již v r. 1965 v místě zbořené farské stodoly (čp. 87/88), o rok později vznikla bytová jednotka JZD v Lánech na Důlku (čp. 91) a o něco později přibyla v jejím sousedství bytovka ještě jedna (čp. 92). V Bezděkově bylo rozhodnuto postavit pro členy JZD dva bytové domy v r. 1967, při čemž první začal být realizován v r. 1972 (čp. 93) a ke stavbě druhého nakonec nedošlo. V Dražkovicích vzniklo postupně bytových domů několik a v různých formách podle časového období vzniku. Stavěny byly jak na volných pozemcích, tak i v místě demolice starších usedlostí. Také v Čepí vznikaly obecní bytové domy v různých formách včetně panelové konstrukce až do 80. let, a to jak pro pracovníky v zemědělství, tak i v cihelně. Ve Starých Čivčích se bytovky uplatnily na volných pozemcích v místní části Borek. V Barchově postavená bytovka mezi čp. 12 a 13 obdržela popisné číslo, přenesené ze zaniklého objektu pastoušky na Veselí (čp. 44). Ve Starém Mateřově byla bytovka postavena na východním konci intravilánu (čp. 114). Řadové domky se stavěly v Čepí a Dražkovicích.

74) Takovým způsobem vznikla tzv. kolonie pro pracující v průmyslu mezi Popkovicemi a Svítkovem nebo skupina tzv. finských domků, respektive dvojdomků, stavěných v 50. letech 20. století při jihozápadním okraji Opočínku pro zaměstnance podniku Energostav, který vybudoval a provozoval v katastru obce energetickou rozvodnu. Od 80. let byly původní konstrukce těchto domků druhotně vyzdívány. Přímou v areálu rozvodny vznikly zděné patrové dvojdomky.

75) Hostinec je v dobových pramenech nazýván kulturním domem například v Bezděkově. V polovině 60. let byl předán Jednotě a majitelé vystěhovali do čp. 58. V Barchově byl kulturní dům zřízen v r. 1953 z hostince čp. 23. V Lánech na Důlku se kulturním domem stal hostinec čp. 37. Ve Valech pro-

si vyžádaly také vznik sítě prodejen, jejichž sortiment nabízel především základní potraviny, ale ustálil se posléze na nabídce tzv. smíšeného zboží, tedy i průmyslového. Specializované prodejny se naproti tomu v prostředí vesnic uplatnily jen výjimečně. Zpočátku byly prodejny umísťovány buď do již existujících prodejních prostor nebo byly adaptovány z prostor jiného druhu, například v objektech hostinců. Zejména od 70. let docházelo k realizacím unifikovaných novostaveb prodejen v intravilánech vesnic, obvykle v místě uvolněném demolicí staršího objektu nebo na volném veřejném prostranství, často bez ohledu na urbanistický vztah nové stavby k okolí. Příznačné pro tyto utilitární objekty byly nečleněné plochy zdí, prosklené stěny a rovné střechy.⁷⁶⁾ Podobně byly projektovány i jiné objekty občanské vybavenosti, například novostavby mateřských škol,⁷⁷⁾ pouze novější mateřská škola v Dražkovicích byla naopak postavena v podobě patrové budovy ze sedlovou střechou. V některých lokalitách byly mateřské školy umísťovány do historických budov zrušených základních škol či do obecních objektů s původně jiným posláním.⁷⁸⁾ Poté, co v posledním desetiletí 20. století docházelo z důvodu poklesu dětské populace k redukci počtu mateřských škol ve vesnických lokalitách, snažily se obce uvolněné objekty nabídnout k druhotnému využití.

běhla přestavba hospody v kulturní zařízení v 60. letech. Doposud funguje jako kulturní dům objekt někdejšího hostince čp. 8 ve Starých Jesenčanech, adaptovaný jak pro účely pohostinství („Hospoda U nás“), tak i jako kulturní zařízení. Také v Čepí začal být hostinec čp. 19 poté, co jej obec v roce 1995 odkoupila, postupně přetvářen na zařízení odpovídající soudobým kulturním potřebám včetně rekonstrukce dvora na prostor s posezením, tanečním parketem a kuželkami.

76) Například V Bezděkově byla prodejna spotřebního družstva Jednota postavena v polovině 70. let naproti někdejší usedlosti čp. 9, v Dřenicích na místě asanované usedlosti čp. 14 (s čp. 115), v Jezbořicích v sousedství usedlosti čp. 7, ve Starých Čivčích na prostranství v místní části U pastoušky, ve Valech byl prostor pro novostavbu prodejny vybrán v obecním sadu na někdejší pastvině, začleněné do intravilánu.

77) Například v Čepí byla nová budova mateřské školy postavena v r. 1979 v typických formách tehdejšího architektonického rukopisu, tedy s rovnou střechou bez půdního prostoru. Podobným způsobem byly projektovány i mateřské školy ve Starém Mateřově nebo v Mikulovicích, koncipované z pavilonů obklopených zahradou.

78) V budově zrušené školy byla mateřská škola umístěna například v Bezděkově, Barchově, Lánech na Důlku, Veselí, v Popkovicích ji umístili místo školní expozitury v obecním domě čp. 89, který byl posléze k provozu MŠ uvolněn celý. V obci Valy byla mateřská škola zřízena v adaptovaném objektu někdejšího obecního domku čp. 69, zvaného pastouška, stojícího od r. 1927 na jihovýchodní straně někdejší pastviny.

Ve 2. polovině 20. století byla na vesnicích pozornost věnována také úpravám či novým realizacím hasičských zbrojnic.⁷⁹⁾ K výbavě obcí samozřejmě náležely též úřadovny orgánů jednotné veřejné správy, jimiž se v roce 1945 staly místní národní výbory. Jejich sídlem se obvykle staly dřívější obecní domy, kde se kromě úřadovny obecního úřadu často nacházelo zázemí i dalších institucí a zařízení místního významu (Kampelička, obecní knihovna) nebo i obecní domy, sloužící dříve jako obcí přidělované byty, respektive pastoušky.⁸⁰⁾ V poslední čtvrtině 20. století byly vyřazovány z činnosti původní elektrické trafostanice a nahrazovány novými utilitárními objekty různých rozměrů, příznačnými rovným zastřešením a plošně nečleněnými stěnami.⁸¹⁾

Urbanistický rozvoj jednotlivých lokalit nebyl ve 2. polovině 20. století stejnoměrný. V některých se případnou novou zástavbou intravilán zahušťoval, u jiných se i rozšiřoval. Někde naopak docházelo k rozvolňování intravilánu záměrnými demolicemi, zejména v případech, kdy objekt omezoval komunikaci nebo se jednalo o dlouhodobě neudržovanou stavbu, například vyvlastněnou.⁸²⁾

79) Například ve Starém Mateřově byla zbrojnice nově postavena v r. 1948, v Barchově proběhla v r. 1954 přístavba hasičské zbrojnice na Veselé, ve Veselí stavěli novou hasičskou zbrojnicí na obecním pozemku u zaniklého rybníka Kuchyňka v r. 1965 (objekt s čp. 98 byl v r. 1995 přístavbou rozšířen a slouží též jako kulturní dům s pohostinstvím). V Opočínku zřídili novou zbrojnicí zprvu v hospodářské části domu čp. 18 (s výjezdem orientovaným do návsi), koncem století pak došlo k postavení zcela nových prostor v rámci areálu hostince čp. 53, zahrnujících garáž, sklad, šatnu, společenskou místnost a posléze i WC a sprchu. V Blatě prošla hasičská zbrojnice generální opravou v r. 1984.

80) Bylo tomu tak například v Srnojedech, kde se sídlem správy obce stal někdejší obecní domek (pastouška) čp. 8, v r. 1951 rozšířený přístavbou čtyř místností, podobně ve Starém Mateřově to byla někdejší pastouška čp. 39. V Opočínku sídlil místní národní výbor v bývalé obecní kovárně čp. 9, naproti tomu ve Starých Jesenčanech využívala správa obce i nadále budovu Kampeličky čp. 57 ze 30. let. V Dřenicích zahrnoval nově zbudovaný objekt správy obce (čp. 14) i požární zbrojnicí.

81) Trafostanice tohoto typu vznikly například v Bezděkově v sousedství usedlosti čp. 1 a v Popkovicích vedle hasičské zbrojnice.

82) Kupříkladu v Dřenicích proběhla asanace domků v ploše návsi, jejíž plocha tak získala pohledově exponovaný charakter, při čemž na ní vynikl návesní kříž obklopený lipami a pomník padlým ve světové válce, dokud jejich dominantnost poněkud nepotlačila další okrasná výsadba. O něco později byl asanován také areál usedlosti čp. 14 v jižní frontě návsi. Novým objektem se v návesním prostoru stala autobusová čekárna a do jejího sousedství byla přemístěna historická zvonička spolu s plastikou sv. Jana Nepomuckého z roku 1830. Také v Dražkovicích proběhla celá řada demolic právě kolem návesního

Dobu rozvoje privátní zástavby v jednotlivých lokalitách ovlivňovaly různé faktory. Například již od počátku 50. let se začalo prosazovat administrativní rozšiřování urbanistického prostoru Pardubic připojováním sousedících vesnických lokalit ke vznikající aglomeraci a pokračovalo až do roku 1986. Z lokalit, kterými jsme se zabývali, byly v roce 1954 k Pardubicům připojeny Popkovice, v roce 1960 Srnojedy, v roce 1976 Dražkovice a Staré Čívce, v roce 1986 Lány na Důlku a Opočíněk. Tento stav trvá, pouze Srnojedy se jako obec znovu osamostatnily v roce 1993. Ovšem v hustě osídleném regionu plnila úlohu spádových center nejen města. Do administrativně vytvořených tzv. střediskových obcí se soustřeďovala obslužnost na úkor sídel menších a okrajových. Vedlo to ke slučování obcí, čímž některé z nich získaly perspektivu rozvoje, zatímco v lokalitách okrajových to podpořilo proces vylidňování a zvyšování věkového průměru obyvatel.⁸³⁾ Tento trend byl podpořen i akty ekonomicky podmíněného slučování zemědělských podniků v jednotlivých lokalitách ve větší

prostoru. Kromě usedlosti čp. 33 byly asanovány usedlosti čp. 19 a čp. 20, při úpravách průjezdnosti silnice obcí byl zbořen celý areál čp. 11 i přilehlá čp. 8, 9 a 47, jejichž popisná čísla byla postupně přenesena na novostavby na jiných parcelách. V poslední čtvrtině století proběhly demolice i na parcelách čp. 22 a 23. Uvolněné parcely částečně posloužily k nové zástavbě včetně novostavby areálu Sboru badatelů Bible (Svědkové Jehovovi), tzv. Sálu království (čp. 150), přičleněného na západním okraji návsi k čp. 12, částečně jsou využívány k podnikání. Z důvodu úprav vodních toků a komunikací byly zrušeny některé drobnější domky v intravilánu obce také v Barchově. V Opočínku byl v prostoru návsi zbořen v r. 1950 obecní domek (někdejší pastouška), o něco později došlo k demolici usedlosti čp. 2 a v r. 1963 zanikla usedlost čp. 12 v Malém Opočínku. Ve Valech byla po dlouhou dobu největší demoliční akcí hlavní budova labského mlýna čp. 18 poté, co v r. 1963 vyhořela. Zachováno zůstalo jen přízemní západní křídlo budovy, které i nadále sloužilo jako skladiště a od r. 1976 bylo postupně adaptováno pro potřeby organizace svazu chovatelů, při čemž nová fasáda (1984) zcela potlačila zbytky někdejšího historizujícího stylu budovy. V 80. letech byly asanovány i postupně státním statkem opouštěné objekty rozlehlých chlívů někdejšího mlýnského areálu, stojící nad korytem odstaveného náhonu. Suť z této demolice byla do zbytků náhonu rozhrnuta. Již v r. 1968 byl asanován objekt někdejší hájovny a školy v sousedství kostela v Lepějovicích, jehož parcela začala být využívána k parkování automobilů návštěvníků místního hřbitova. Asanace byla řešením také pro hospodářské objekty mlýna Crhov (čp. 26) u Jezbořic, které v r. 1950 vyhořely a v 70. letech pak byla v areálu rozbořena i obytná budova.

83) Integrace obcí byla primárně vyvolána vylidňováním venkova v důsledku úbytku pracovních míst v tomto prostředí, což byl ovšem proces, který se ve 2. polovině 20. století projevil i v jiných evropských zemích. Specifickým pro české země byl politicky prosazovaný program, vedoucí k zániku malých obcí a naopak k vytvoření jednotného typu osídlení, ve kterém by nebyl patrný rozdíl

celky, jejichž řízení bylo pak obvykle vedeno ze střediskové obce.⁸⁴⁾ Systém střediskových obcí vedl následně k rušení řady služeb v lokalitách, které se ocitly mimo centrum. Rušeny byly především školy nebo místní peněžní ústavy, omezován byl provoz farních úřadů. Na Pardubicku nebyl sice integrační proces proveden stoprocentně, fungovala zde řada obcí, prezentovaných pouze jedním sídlem, respektive jednou místní částí, ovšem i v těchto menších obcích byla řada služeb postupně omezena, při čemž rušeny byly i hostince. Naproti tomu síť pošt zůstávala ve stejném rozsahu jako v polovině století fungováním poboček v Dražkovicích, Čepí a Lánech na Důlku.⁸⁵⁾ Byly i lokality, které odliv obyvatelstva prakticky nepocítovaly,⁸⁶⁾ některá sídla naopak byla v sídelním rozvoji brzděna nařízenými stavebními uzávěrami, úplnými nebo částečnými, v jejichž důsledku v nich nebyly povolovány novostavby a stavebně upravovat se mohly jen objekty stávající.⁸⁷⁾ I přes zmí-

mezi způsobem života ve městech a na venkově. Co se týče studovaných lokalit, v r. 1960 došlo ke sloučení Duban, Třebosic a Mateřova pod Starý Mateřov, čímž tato lokalita získala výhodu správního centra, odrážející se ve směřování investic do vybavenosti obce. Počátkem 90. let se Dubany i Třebosice jako obce znovu osamostatnily.

84) Například bezděkovské JZD bylo v r. 1974 sloučeno s družstvy v Barchově a Jeníkovcích, JZD v Opočínku v r. 1960 s družstvy ve Starých Čívicích, Lánech na Důlku, Srnojedech a Svítkově, při čemž středisko tohoto seskupení sídlilo ve Svítkově.

85) Ze studovaných lokalit měly před r. 1990 status obce s jedinou místní částí Barchov, Bezděkov, Čepí, Dřenice, Jezbořice, Staré Jesenčany, Valy a Veselí, tedy téměř všechny, které se vyhnuly připojení k Pardubicům. Ze dvou sídel sestávala obec Mikulovice (Mikulovice a Blato), ze tří obec Starý Mateřov (Starý Mateřov, Dubany, Třebosice). Po r. 1990 zůstaly spojeny Mikulovice a Blato. Omezování vybavenosti sídel se projevovalo hlavně rušením škol: v Barchově (1964), v Lánech na Důlku (1973), ve Starých Čívicích (1973), ve Veselí (1974), v Bezděkově (1975), v Jezbořicích (1977), které v důsledku snižování populace pokračovalo i po změně politického systému. Poté, co byla zrušena také škola v Třebosicích (1998), zůstala funkční pouze škola v Mikulovicích. Farní úřady v Jezbořicích, Lánech na Důlku, Mikulovicích i Třebosicích jsou spravovány jako excurrento pardubickou duchovní správou.

86) Například v Čepí po zestátnění cihelny stabilizovala průběžná inovace jejího výrobního sortimentu v obci obyvatelstvo právě tím, že nebylo odkázáno přijímat práci pouze v zemědělském sektoru.

87) K uzávěrám docházelo z důvodů existence sousedícího vojenského letiště (Popkovic, Staré Jesenčany, Starý Mateřov) nebo blízkosti průmyslových podniků, v jejichž strategii bylo budoucí rozšiřování výrobního prostoru. Takový byl případ Srnojed, které postihla stavební uzávěra po připojení k Pardubicům, tehdy s oficiálním odvoláním na to, že jim nepřísluší status střediskové obce. Při tom právě v Srnojedech nastalo období nárůstu počtu domů formou novostaveb již záhy po skončení války. Parcely ke stavbě byly získány hlavně odkoupením pozemků Srnojedského dvora, kterému se i po vystředání několika majitelů ne-

něná omezení prošly rozšířením intravilánu ve 2. polovině 20. století více či méně všechny lokality, kterými jsme se zabývali. Obecně je však možno říci, že lepší podmínky pro nárůst počtu domů měla sídla s větší rezervou obecních pozemků, ať už to byly pozemky tradičně obecní nebo získané v rámci pozemkových reforem ve 20. století.⁸⁸⁾ Ne všechna sídla měla ovšem stavební rozvoj natolik výrazný.⁸⁹⁾

podářilo vybřednout z dluhů. Do r. 1952 přibýlo v Srnojedech dvacet nových domů a obec měla celkem 63 popisných čísel. Zplodiny z chemických provozů v Semtíně na protilehlém břehu Labe byly ovšem pro obec průběžně nepřijemnou skutečností. Tyto nepřijemnosti násobila existence nekrytého stokového kanálu, který odváděl do Labe odpadní vody z Pardubic a byl vyhlouben koncem 60. let 20. století v rámci plánu vybudovat v prostoru mezi Srnojedy a Svítkovem čistírnu odpadních vod, který však nebyl zrealizován. Po osamostatnění obce v r. 1993 byly pro novou výstavbu vyčleněny pozemky pod severní hrází někdejšího Starosrnojedského rybníka a pozemky navazující na zástavbu v někdejšímu Habřínském rybníku, které byly zastavěny řadovými i samostatnými rodinnými domky.

88) Rozvoj intravilánu prodělávaly ve 2. polovině 20. století zejména Staré Čívce, Valy, Veselí, obecní pozemky se zastavovaly také v Opočínku, Dubanech, Jezbořicích, Dražkovicích, Mikulovicích. Ve Starých Jesenčanech vzhledem ke stavební uzávěře počet domů v průběhu 2. poloviny 20. století téměř nenarůstal (r. 1950 66 domů, r. 1980 68 domů, r. 1991 69 domů) V Jezbořicích došlo též k zastavování obecních pozemků rekreačními domky, konkrétně na strmém, západně orientovaném svahu potoční terasy, který byl, většinou přespolním zájemcům, rozparcelován v 80. letech na zahrady, v jejichž rámci byla výstavba domků povolena. V 80. letech začal být rekreačními zahradními domky zastavován také svah labské terasy v poloze Chmelnice na katastrálním území Opočínka v bezprostřední blízkosti severozápadního okraje intravilánu Lánů na Důlku. Ve Valech přibýlo v letech 1950–1998 celkem 53 nových popisných čísel, při čemž největší přírůstek novostaveb byl v období let 1971–1980 a vůbec nejvyšší v letech 1992–1998. Parcely ke stavbě byly vyměřovány v návaznosti na jižní okraj dosavadního intravilánu mezi cestami k Lepějovicím a k Veselí vždy dále k jihu, od r. 1989 se stavělo i mezi cestou do Lepějovic a Lepějovickým potokem včetně plochy někdejšího rybníka Hlubokého. V sousední vsi Veselí bylo v letech 1950–2000 postaveno celkem 36 nových domů, při čemž nejvíce se stavělo již v období 1950–1964 a poté v letech 1991–2000. Parcely byly vyměřovány zprvu ještě na území vymýceného obecního lesa Borku mezi silnicemi k Valům a ke Klenovce, dále na zbytcích obecní pastviny při severním okraji intravilánu a od konce 70. let pak v sousedství hřiště za školou nebo na pozemcích oddělených od starších domovních parcel. V 90. letech se nové domy stavěly také na zbytku nezastavěných pozemků v poloze Na farářkách při severním okraji intravilánu. Zpočátku vznikaly ještě maloprostorové, ke komunikaci podélně orientované domky, postupně dimenze objektů narůstaly a ve stejném trendu probíhaly též adaptace staršího stavebního fondu.

89) Například v Barchově byl v r. 1964 vykazován stejný počet popisných čísel jako v r. 1933, tedy 70, z toho však 5 domů bylo zbořených a 4

Společensko ekonomické změny, uskutečněné v podstatě v průběhu velmi krátkého časového období, měly nejen na celkový charakter, ale i na historickou zástavbu vesnic výrazný vliv. Proměny ve stylu bydlení a ve využívání specializovaných staveb, obsažených v historické zástavbě, vedly k postupnému přetváření částí intravilánu se staršími vrstvami zástavby dobovým standardům, nejčastěji již zmiňovanou formou výměny typů oken a dveří a provedením břízlitové omítky po snesení všech historických příznaků původní fasády, ale i vertikálním či horizontálním rozšířením domů o další obytné prostory či o prostory specifické funkce jako jsou verandy, prádelny, garáže, hobby dílny, kotelny. Většina objektů, které ztratily původní využití a nebylo možné je adaptovat pro potřeby soudobého stylu bydlení (zejména stodoly) zůstávaly sice součástí historických částí intravilánu i nadále, ale postupně většinou chátraly až do stadia nutné asanace. Určité renesance se stodoly v zástavbě vesnic dočkaly po roce 1989 v případě obnoveného hospodaření soukromých zemědělců nebo přebudováním na výrobní prostory, ale také jako skladiště různých podnikatelů včetně činnosti vývozců tzv. rustikálního nábytku, jehož zdrojem byl odložený mobiliář z venkovských obydlí. Ovšem nejen v rámci privátních staveb, ale i realizací projektů veřejného charakteru, rozšiřujících vybavení obcí, se uskutečňovaly nejrůznější zásahy do charakteru tradičního prostředí intravilánu i extravilánu vesnic, v kladném i záporném smyslu.⁹⁰⁾ Výstavba sportovišť navázala ve 2. polovině 20. století

domy neobydlené. Byty v nich většinou sestávaly ze dvou místností, koupelnu měli pouze v 8 bytech, při adaptacích stávajícího bytového fondu bylo obvyklé přeměnit někdejší chladnou komoru na spíži. Do r. 1980 se počet obydlených domů snížil na 60, v r. 1991 jich bylo už jen 47, ale do r. 2001 přibýlo opět šest nově obydlených domů. Také v Bezděkově sílil zájem o stavbu rodinných domů až na počátku 80. let, kdy ale obec neměla zástavbový plán s vhodnými parcelami. Dopusud s v obci stavělo hlavně na volných místech mezi starší zástavbou, kde vzniklo několik příznačných dvougeneračních patrových domů na čtvercovém půdoryse a také tři sice patrové, ale jednogenerační tzv. „šumperáky“, u kterých preferované postavení v přízemí zaujímal garáž. Posléze bylo rozhodnuto parcelovat pro novou výstavbu další doposud volné zahrady usedlostí. Tímto způsobem bylo postaveno čp. 94 a další tři domy byly v jednání .

90) Například v Bezděkově bylo hned po válce plánováno zabrat pozemky v severovýchodní části obce pro zřízení hřiště a nové školy, k dalším plánům patřilo postavení nové hasičské zbrojnice, úprava obecních rybníků a potoka a zřízení hřbitova. Stavby zbrojnice i stavba hřbitova proběhly ještě ve 2. polovině 40. let, hřiště bylo zřízeno v obecním písníku, k úpravám vodního toku a vodních ploch došlo až v dalších desetiletích.

zejména na rostoucí oblibu kopané, která již v období první československé republiky nabývala formu lidové zábavy.⁹¹⁾ Sportoviště se většinou budovala na obecních pozemcích, často i přímo na návších nebo na někdejších pastvinách. Některá byla zcela bez vybavení, jiná si kladla i vyšší cíle.⁹²⁾

K projektům veřejného charakteru patřily ve většině lokalit prakticky vzápětí po ukončení II. světové války instalace rozvodů veřejného rozhlasu. Postupně se začalo rozšiřovat i veřejné osvětlení. Dosavadní charakter

91) V Barchově započala výstavba hřiště v r. 1951 na pozemku v nivě potoka Podolky poblíž mlýna. Protože se výhledově počítalo s regulací toku a zrušením náhonu, byl v rámci toho již postaven i nový mostek. Před vstupem na hřiště se na zavezeném náhoně počítalo s vytvořením parčíku. Také jinde v okolí hřiště bylo vysázeno větší množství topolů a bříz, několik švestek a keřů. Ve Starých Čivčicích situovali koncem 40. let nové sportoviště do prostředí parku u tamního zámečku. V Srnojedech měly vybavenost obce pozvednout nejen zřízení fotbalového hřiště, ale i stavba koupaliště vedle toku Podolky (1961), zařízení, které se v průběhu 2. poloviny 20. století stalo dalším z nejrozšířenějších typů stavebních projektů v prostředí vesnic, sloužících k zábavných rekreačním aktivitám. V případě srnojedského koupaliště však využití nakonec neodpovídalo vynaloženému úsilí, neboť vodu v nádrži se nedařilo udržet nezávadnou. Lépe se projekt koupaliště podařilo zrealizovat například v Jezbovicích (1965), kde se stalo součástí sportovního areálu, ke konci 20. století rozšířeného o tenisové kurty. Kromě toho jako hřiště sloužilo i travnaté prostranství před bytovkou v sousedství školní budovy čp. 54. V Opočínku sloužil za hřiště prostor při jihozápadním okraji intravilánu, v Lánech na Důlku prostor „na obci“ poblíž školy, ve Starých Jesenčanech byla postupně vytvořena dvě hřiště v prostoru návsi, jedno s pevným povrchem (na tenis, volejbal, nohejbal), druhé travnaté na malou kopanou. Návesní prostor ke zřízení hřiště posloužil také v Blatě. U Popkovic fungovaly ve 2. polovině 20. století dvě sportovní plochy: jednak severozápadně od západního konce intravilánu, jednak za usedlostmi na severní straně návěsního prostoru.

92) Například v Mikulovicích vznikl v sousedství osady Křemínek sportovní areál s fotbalovým hřištěm a přírodním amfiteátr pro společenské akce. Podobně ucelený areál byl vytvořen v Dražkovicích, ve Starém Mateřově a také v Dřenicích vznikl na místním fotbalovém hřišti v nivě potoka krytý taneční parket. Ve Valech sloužil za hřiště až do počátku 70. let plácek uprostřed obecního ovocného sadu, vysazeného v r. 1950 na někdejší pastvině, začleněné již zcela do rámce intravilánu obce. V r. 1967 byla pro účely fotbalového hřiště dokončena úprava plochy někdejšího Valského rybníka, využívané doposud jako proutnice. Postupně se podařilo v tomto prostoru vybudovat celý sportovní areál, dále taneční parket a v r. 1982 bylo dokončeno i letní kino. Ve Veselí zřídili hřiště na pozemku za školou, koncem století byl pro nové víceúčelového hřiště vyčleněn prostor zaniklého rybníka Kuchyňka.

prostředí vesnic výrazně proměňovaly realizace hloubkových kanalizací, které se ve vesnických lokalitách začaly uplatňovat již od 60. let 20. století a často byly spojovány s úpravou komunikací a chodníků na místě původních příkopů kanalizace povrchové.⁹³⁾ Péče o zeleň v intravilánu se promítala do místních variant tehdejších víceletých hospodářských plánů a navazovala na případnou výsadbu starší. Zprvu byly tudíž běžné výsadby domácích dřevin včetně užitkových ovocných stromů.⁹⁴⁾ Postupně se ovšem v rámci plánovité údržby veřejných prostranství dostávaly do intravilánu vesnic i různé speciální okrasné dřeviny, které se v přírodním prostředí regionu nikdy nevyskytovaly. Běžné se staly plošné výsadby růží. Nové druhy dřevin a způsoby zahradních úprav se prosadily též v bezprostředním okolí domů, kde se módním fenoménem staly například túje či další druhy okrasných jehličnanů, skalky s příslušnými druhy rostlin či pergoly, aniž se však prostředí zahrad nějak podstatně podílelo na rozšíření prostoru, užívaného v každodenním životě. Určitým posunem v tomto směru byl až další z módních trendů pronikajících do prostředí vesnic: začleňování venkovních krbů či udíren do zahrad či dvorů, obvykle i s jednoduchým či nákladnějším posezením. Výraznou součástí proměn prostředí intravilánu vesnic byly též úpravy vodních toků a ploch.⁹⁵⁾ Rozvoj

93) Například v Blatě byla kanalizace pro dešťovou vodu budována v r. 1960, při čemž byl zavezen Hořejší rybníček. Po sloučení Blata s Mikulovicemi v jednu obec došlo v r. 1964 v obou lokalitách ke zřízení betonových chodníků. Ve Valech a Veselí byla kanalizace prováděna na přelomu 60. a 70. let s návazností zřizování veřejného osvětlení a chodníků. V Bezděkově probíhala tato výstavba od počátku 70. let, při čemž došlo k vykácení lipového stroťadla na návsi

94) Například v Barchově začala v r. 1947 výsadba ovocných stromů podél struhy a v Kořensku, kde pak v průběhu příštího roku vznikl sad o 300 stromech. Vzhledem k rychlosti růstu se značně rozšířilo vysazování různých druhů topolů. V Barchově byly v r. 1956 topoly sázeny v okolí studánky v poloze v Kořensku, na hřišti, „na pašti“ při dolejší struze a na „Nechvílovým rybníčku“. Také v Jezbořicích se výsadba dřevin nesoustředila pouze na náves, která se parkovitě upravovala položením obrubníků, zřízením trávníků a výsadbou zeleně, ale od r. 1969 byly osazovány obecní pozemky i jinde v intravilánu. Nezapomnělo se ani na vysazování stromů k významným příležitostem, na které byla 1. polovina 20. století tak bohatá. Pamětní stromy, lípy, se vysazovaly u příležitosti výročí vzniku republiky, například v r. 1948 ve Starých Čivcích, v Blatě byla lípa k padesátému výročí vzniku československého státu v r. 1968 vysazena uprostřed pozemků někdejšího pastviště poblíž zvoničky. Mezi lidmi byla chápána zároveň i jako výraz národního cítění, vyjadřujícího protest vůči obsazení země vojsky Varšavské smlouvy.

95) Například v Jezbořicích navázala v 60. letech regulace Podolky na práce, provedené již před válkou. Pokračovala od mostu za Crhovem dále

silniční dopravy si v průběhu 2. poloviny 20. století vyžádal v intravilánech vesnic úpravy komunikací, v některých případech i výrazně měnící dosavadní řešení.⁹⁶⁾ Výrazem rostoucí úrovně dopravní obslužnosti se staly čekárny na linkách autobusové dopravy, procházející vývojem od dřevěných přes plechové a laminátové konstrukce až ke zděným objektům.

k Barchovu, kde bylo na předválečné úpravy také navázáno, do blízkosti Starých Čivc, do Krchleb a ke vtoku Podolky do Labe. V Barchově bylo v rámci úprav zbořeno hospodářské stavení, které zůstalo stát po zboření domu čp. 37. Regulaci stála v cestě i svatojánská socha. Občané se měli rozhodnout, zda jsou ochotni ji při dobrovolné brigádě přesunout na jiné místo, což se stalo a socha byla přenesena do blízkosti hřiště. Nové řečiště se hloubilo přímo od čp. 47 při severním okraji intravilánu ke staré kovárně. Břehové porosty olší, vrby a topolů byly odstraněny, tzv. Halda (náhon), vedená zprvu souběžně s Podolkou a poté směřující k Čivcím, byla v úseku procházejícím intravilánem zasypána, někdejší hrázka mezi oběma toky byla rozhrnuta a vodní nádržka u mlýna (Habuška) zavezena. Při úpravách návesního prostoru v místní části Veselá zavezli v r. 1965 i tamní „louž“, dochovanou ještě z doby fungování veselského dvora. Obě vodní nádrže byly v průběhu 2. poloviny 20. století zavezeny také v Blatě: již v r. 1960 tzv. Hořejší rybníček při jižním okraji intravilánu a v r. 1981 i vysychající rybník Nademlýnský. Od počátku 60. let probíhaly práce na úpravě vodních nádrží také v Bezděkově. Nejprve se jednalo o nádrž u čp. 1 a v r. 1963 se hloubil rybníček u čp. 5 pro zřízení požární nádrže, do níž měla být voda vedena potrubím z artézské studně u čp. 1. Po jejím dokončení se pracovalo ještě na dětském brouzdališti. V Dřenicích byl přírodní rybník v jižní části intravilánu v r. 1969 přebudován na rozměrově menší vybetonovanou požární nádrž ohrazenou kovovým zábradlím. U Srnojed započala v r. 1963 další etapa regulace Labe. Průkop nového řečiště, vedený od ohybu meandru jižně od Rosic nad Labem přímým směrem k Novým Srnojedům, oddělil pozemky v polohách Tůnice a U císaře Josefa na pravý břeh toku.

96) Například ve Starém Mateřově byla v souvislosti s úpravou komunikací posunuta z původního místa více k jihovýchodu dřevěná návesní zvonice, a to za dřevěný návesní kříž, zřízený v r. 1813 a tvořící celek spolu s okolními lípami. V Barchově byl v r. 1961 za souběžné regulace potoka Podolky zrušen ostrý ohyb silnice v úseku od čp. 28 k čp. 17. Část rybníčka Habušky u mlýna byla tehdy zasypána a u tzv. Rundeláče postaven nový most. Také ve Valech byl v r. 1961 vyrovnán oblouk komunikace, jejíž nový úsek byl naveden na nově postavený most, za kterým silnice pokračovala k vrcholu Bílého kopce strmějším stoupáním než doposud, dokud nenavázala na původní úsek. Postupně se i na silnicích méně důležitého významu prosazovalo pokládání asfaltových povrchů, například v r. 1972 byla vyasfaltována dosavadní polní cesta od Valů ke Klenovce. V prostoru vesnic, kterými jsme se zabývali, probíhalo v letech 1979–1983 i asfaltování tzv. betonky, hlavní silniční komunikace mezi Přeloučí a Pardubicemi, při čemž východně od Valů byl zbudován násyp, který překlenul sníženinu mezi Bílým kopcem a crkáňským lesem. Již dříve došlo výstavbou úseku ve Starých Čivcích Štěpnici k odklonu hlavní komunikační trasy mimo návesní prostor sídelního jádra obce.

Naproti tomu byly zrušeny nákladové rampy v prostoru železničních zastávek Staré Jesenčany a Valy u Přelouče. Vedle nových, změnám ve způsobu života vesnického obyvatelstva odpovídajících prvků, byla v průběhu 2. poloviny 20. století v prostředí vesnic pozornost věnována i tradičním objektům drobné architektury⁹⁷⁾ a již od 2. poloviny 40. let se také navazovalo na tradici památníků válečným obětem.⁹⁸⁾

Po roce 1989 se určité aktivity, směřující k rozšíření vybavenosti obcí, zintenzivnily. V lokalitách, kde v předchozích letech nebyla dokončena hloubková kanalizace, plynofikace či napojení na vodovod, se hledaly cesty, jak tyto investiční akce zrealizovat. V některých z nich se zmíněné projekty podařilo uskutečnit ještě do konce 20. století. Modernizovaly se telekomunikační i elektrické rozvody, veřejné osvětlení, pozornost se obracela na projekty staveb čistíren odpadních vod, ale i na jinde již dávno uskutečněnou stavbu chodníků a dalších komunikací. Dokončení uvedených projektů vedlo i proměnám funkce staveb.⁹⁹⁾ Pokračovaly ovšem i projekty méně náročné, směřované k rozšíření možností realizace zábavných i místně významných činností.¹⁰⁰⁾ V privátní zástavbě se stavební

97) Například v Bezděkově došlo v r. 1947 ke znovuobnovení zvoničky, do níž měl být po vysvěcení zavěšen nově pořízený zvonek (sv. Václav), nahrazující zvonek, zrekvirovaný v době války. Také v Blatě, aby obecní zvonice mohla plnit svou funkci, byl v r. 1947 z důvodu válečné ztráty pořízen nový zvonek. V Barchově zavěšovali na zvoničku zvonek, nově pořízený z veřejné sbírky, již o rok dříve. V r. 1947 (na květnový svatojánský svátek) pak byla znovu umístěna na sokl a vysvěcena od r. 1920 uschovaná plastika světce z r. 1862. Naproti tomu v Srnojedech došlo v r. 1963 k odevzdání železného zvonku do šrotu s odůvodněním, že „už není potřeba, občanům v době potřeby zvoní místní rozhlas“.

98) V r. 1947 byl takový památník nově zřízen v Popkovicích. Do horní poloviny stěly byla vsazena deska se jmény obětí první světové války, sejmutá z budovy obecního domu, níže byly zasazeny nové desky se jmény obětí srpnového náletu v r. 1944. Nevelký památník válečným obětem s deskou na kamenném monolitu byl ve 2. polovině 20. století nově zřízen také před obecním domem čp. 57 ve Starých Jesenčanech. V dalších lokalitách se na stávající památníky doplňovala jména případných obětí druhého světového válečného konfliktu.

99) Například v Čepí byla v letech 1999–2000 po plynofikaci zrekonstruována nepotřebná centrální uhelná kotelná, přiléhající k tzv. bytovkám, na požární zbrojnici, sklady a sběrné místo pro odkládání nebezpečných složek komunálního odpadu.

100) Takovými byly například na počátku 90. let v Blatě oprava sušáku hasičských hadic a volejbalového hřiště, u něhož vznikla ze stavebních buněk klubovna s knihovnou.

rehabilitace dočkaly některé objekty tradiční zástavby včetně uplatnění tradičních forem úpravy fasád těchto staveb a jiných detailů.¹⁰¹⁾ Obecně však vykazuje současná stavební kultura v prostředí vesnic značnou živelnost bez pevně daných norem tradičního typu, což obvykle vede ke snahám individualizovat stavby za každou cenu. Není při tom v tomto směru výraznější rozdíl mezi vesnicí s vlastní samosprávou a sídlem, jehož identita se rozplývá v organismu městské aglomerace.

Použitá literatura a prameny

Literatura

- Robl Rudolf: 1932 – Pod kopcem mikulovickým. Pardubice.
Rudé právo pro okres Přelouč: 1950 – č. 2, 9. 9.
Stehlík J. R., Čech Jos.: 1936 – Okolo veselské tvrze. Zápisy o osadě Barchov a Veselí. Barchov.
Vincenciová Hana: 2002 – Téma zástavby vesnic v národopisné práci Josefa Hanuše. Východočeský sborník historický 11, s. 247-324.
Vorel Petr: 1998 – Valy nad Labem 1398–1998 – stručná historie 600 let obce, OÚ Valy.
Vorel Petr a kolektiv: 2001 – Grunty, rody a domy na Veselí. 600 let obce 1401–2001, Veselí.
Zář: 1977 – 20.5.

Prameny

- * Etnologický ústav AV ČR v Praze: Fotografický archiv.
- * Městské muzeum v Přebouči: Sběrka pozitivů; Sběrka pohlednic.
- * Obecní úřady: OÚ Barchov: Kronika obce Barchov (1967–1987); OÚ Bezděkov: Pamětní kniha obce Bezděkov (1937– 1997); OÚ Čepí: Kronika obce Čepí, díl II.; OÚ Jezbořice: Pamětní kniha obce Jezbořice III.
- * Státní okresní archiv v Pardubicích: II. pamětní kniha obce Lány na Důlku a osady Krchleby; Kniha památní školy bezděkovské (1882–1915); Kniha pamětní (školy ve Starých Čívicích) 1873–1907; Kniha pamětní pro školu bezděkovskou (1845–

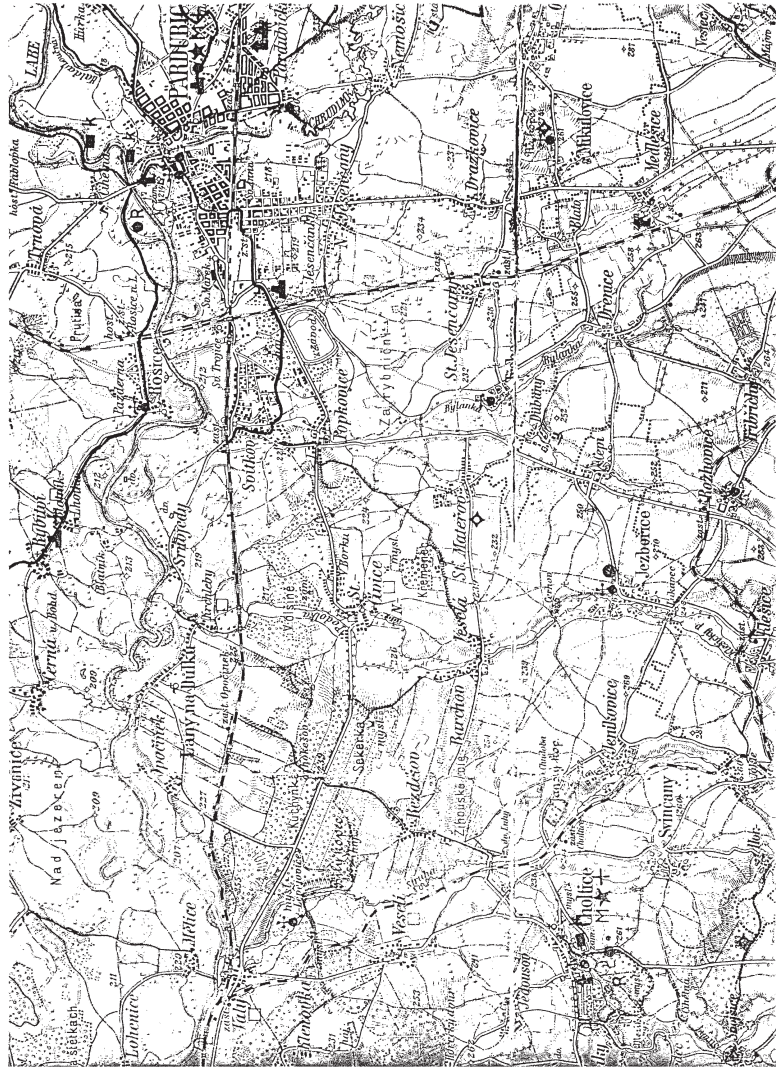
101) Například v Blatě došlo k navázání na tradici makoviček a korouhviček na vrcholech štítů umístěním z plechu zhotoveného kohouta na čp. 26.

1899); Kronika (Opočínec) (1851–1931); Kronika obce Staré Čívce okres Pardubice (1970–1998); Kronika, obec Dražkovi-
ce; Kronika obce Starý Máteřov, Dubany a Třebosice, okres
Pardubice, díl II. od r. 1980; Kronika obce Srnojedy, okres Par-
dubice, kniha č. 2; Pamětní kniha obce Valů 1921 – I. díl; Kro-
nika obce Veselí 1948; Kronika Staré Jesenčany III. díl; MNV
Bezděkov, Zápisy o schůzích 1945–1950, kn.1; MNV Bezdě-
kov, Zápis pléna 1957–1966, kn. 5; MNV Bezděkov, Zápis plé-
na 1966–1978, kn. 2; Obecní úřad Bezděkov, Jednací protokol
1916–1936, kn. 1; Okresní úřad Pardubice 1850–1945 (52), Žá-
dosti o odškodnění po náletu 24. 8. 1944, kart. 1494; ONV Par-
dubice, spisy, složka 129 Bezděkov 1962–75; Pamětní kniha
(Barchova) (1922–1939); Pamětní kniha Lán na Důlku a Krchleb
založená roku 1910; Pamětní kniha Místního národního výbo-
ru v Barchově; Pamětní kniha obce Bezděkova (1888–1929);
Pamětní kniha obce Čepí, Část I. Doba starší; Pamětní kniha
obce Jezbořické (I., 1931–1950); Pamětní kniha obce Jezboři-
ce II; Pamětní kniha obce Lány na Důlku s připojenou osadou
Krchleby; Pamětní kniha obce Máteřov. Část I., doba starší;
Pamětní kniha obce Mikulovic (1922–1927); Pamětní kniha
obce Mikulovic II (1923–1990); Pamětní kniha obce Opoči-
nek; Pamětní kniha obce Starých Čivc (1931–1962); Pamětní
kniha obce Starých Jesenčan; Pamětní kniha pro obec Staré Je-
senčany, II; Pamětní kniha. Obec Popkovičky; Pamětní kniha
Srnojedy; Pamětní kniha školy bezděkovské (1940–1946); Po-
kračování opočinské kroniky roku 1965, II. díl; Pozůstalost
Josefa Hanuše, sign. 5/10 – 18; Soudobá dokumentace, 2. nálet
24. 8. 44, kart. 16.

* Terénní výzkum

* Východočeské muzeum v Pardubicích: Pozůstalost Josefa Hanuše –
sbírka rukopisů, sign. R/12/ 1 – 10 ; Sbírka Fotoarchiv; Doku-
mentace zástavby vesnic.

Studovaný soubor vesnic na mapě z r. 1948.
Vpravo nahoře jsou Pardubice.

Barchov čp. 28, špýchar z r. 1803 s druhotným krovem a úpravou štítu z 1. čtvrtiny 20. století. V popředí plot z téže doby. Stav 2003.

Opočíněk čp. 14, dům zemědělské usedlosti, vystavěný na počátku 20. století místo dřevěného objektu. Stav 2004.

Lány na Důlku čp. 16, dům zemědělské usedlosti, vystavěný v r. 1914 místo dřevěného objektu. Stav 2001.

Popkovice čp. 17, dům z 1. třetiny 20. století. Stav 2003.

Starý Mateřov čp. 6, dům zemědělské usedlosti, vystavěný
v r. 1921 místo dřevěného objektu. Stav 2002.

Krchleby čp. 4, vjezdová brána zemědělské usedlosti po úpravě
v 1. třetině 20. století. Stav 1989.

Čepí čp. 22, dům velké zemědělské usedlosti z roku 1909. Stav 2001.

Dražkovice čp. 1, areál velké zemědělské usedlosti s objekty z počátku 20. století, kříž z r. 1898. Stav 2004.

Jezbořice čp. 61, dům vilového typu z r. 1910. Stav 2004.

Mikulovice čp. 3, patrový dům s atikovým štítem
z 1. třetiny 20. století. Stav 2004.

Dubany čp. 19, dům z r. 1921. Stav 2001.

Blato čp. 41, dům z 1. třetiny 20. století. Stav 2003.

Staré Čívce, zástavba v místní části U pastoušky
z 1. třetiny 20. století. Stav 2004.

Popkovice čp. 63/64, dvojdomek z r. 1920, přestavba z poslední čtvrtiny 20. století. Stav 2004.

Veselí čp. 80, dům z r. 1941. Stav 2004.

Bezděkov, patrové domy vilového typu ze 70. let 20. století. Stav 2004.

Dražkovice, bytovky v místě zaniklé usedlosti čp. 33. Stav 2004.

Snojedy, transformátor ze 2. čtvrtiny 20. století u návesního kříže a památníku válečným obětem. Stav 2004.